

By, marsk og geest 2

Årsberetning 1989

Den antikvariske Samling i Ribe

By, marsk og geest 2

"Odin fra Ribe" - 4,2 cm høj mandsmaske af støbt bly. Odins hoved med det flotte, svungne overskæg flankeres af de to ravne Hugin og Munin, som tilhvisker Odin vise råd om verdens gang. Sandsynligvis lavet i Ribe i 700-årene, men fundet for få år siden i en kasse med bøjede søm. Kan ses i udstillingen *Ribes Vikinger* i Hans Tausens Hus, som åbnede sommeren 1989. Tegning: Lars Hammer.

Årsberetning 1989

Den antikvariske Samling i Ribe

Per Kristian Madsen: Handelskeramik fra middelalderens Grønnegade.....	3
English summaries.....	32
Årets tal 1989.....	34
Publikationer.....	35

Handelskeramik fra middelalderens Grønnegade

Af Per Kristian Madsen

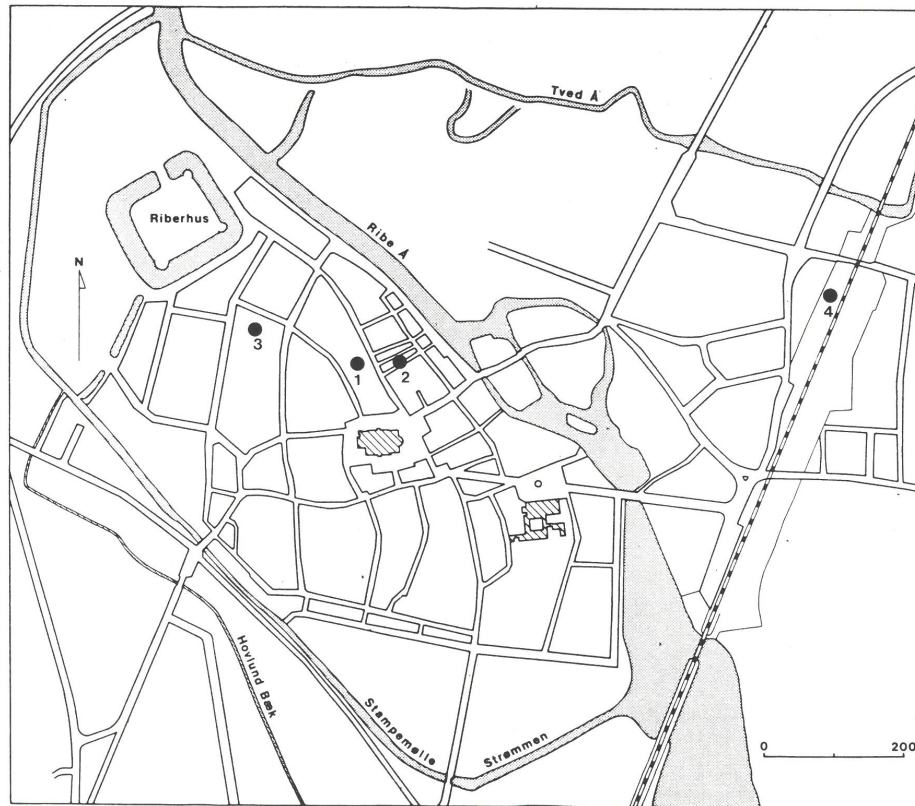

Fig. 1. Kort over Ribe med de omtalte udgravninger. 1: Grønnegade 1955-56. 2: Smalleslippe 1990. 3: Korsbrødregård 1986-87. 4: Rosenallé 1989. Tegning: Børge H. Nielsen.

Indledning

De første udgravninger i Ribe fandt sted i Grønnegade i 1955-56 på den såkaldte Industritomt, hvor der i dag er parkeringsplads (fig. 1,1). Forud var allerede i 1953 gået en lille prøvegravning på grunden. Håbet var som bekendt at finde vikingetidens og Ansgars Ribe, men i stedet måtte man arbejde sig gennem metertykke middelalderlige affaldslag og bygningsrester med tusindvis af fund. Disse dokumenterede allerede i udgravningsfasen, at de ældste påtrufne menneskelige aktiviteter hørte hjemme i 1100-årene. Siden da fremkom der i 1968 fra Hans Stiesdals hånd en kort oversigt over resultaterne, ligesom der ved andre lejligheder er publiceret enkelte genstande eller grupper af sådanne fra det store fundmateriale (1).

I 1990 blev alle de keramikskår fra udgravningen, som findes på Den antikvariske Samling, gennemgået og typebestemt. Resultatet heraf indgår i denne artikels første del. Dernæst vil fundene fra en lille udgravning på Grønnegades østside, i Smalleslippe (fig. 1,2), blive inddraget i diskussionen af specielt de handelsmæssige, de topografiske og de socialtopografiske aspekter ved studiet af en middelalderbys keramikfund. Samtidig vil Ribefundene blive anskuet som en del af Nordsøområdetets byarkæologiske fundmateriale - på sin vis en opfølgning af en artikel fra 1982 (2). Til sammenligning med de to Grønnegadefund vil især tjene materialet fra en anden, større udgravning, nemlig på tomten af johanniterklostret Korsbrødregård ved den nuværende Bispegård i Korsbrødregade (fig. 1,3). Denne undersøgelse gav et bredt 300 år langt udsnit af et muligvis egenartet klostermiljø i Ribes vestlige bydel. Den sidste udgravning, der skal inddrages, omend kun i begrænset omfang, er den middelalderlige del af undersøgelsen ved Rosenallé i 1989 (fig. 1,4). De tre nyeste undersøgelser er udført på ensartet vis inden for de seneste år, og fundene fra dem samt fra udgravningen i Grønnegade 1955-56 er gennemgået ud fra de samme kriterier (3). Afgørende er det dog, at hver af gravningerne alene såvel som ved sammenligning kan belyse en række forhold af byhistorisk og arkæologisk interesse. Det drejer sig imidlertid om antydningerne alene om ud fra fund af fremmed keramik at påvise arten og omfanget af Ribes udenlandske kontakter i middelalderen (4).

At disse var et faktum, og at middelalderens skibe magtede store, tunge laster, overbeviser alene de importerede tuf- og sandsten i Ribe Domkirke og dens familie af forsvundne bykirker og bevarede landsbykir-

ker om. Tufsten fik man fra brud i Rhinlandet, og herfra kommer også en del af den fremmede keramik i fundene. Men hvilken type handel var der tale om, drejede den sig fortrinsvis eller til dels om byggematerialer, eller kom disse ting med som ballast eller for keramikens del som souvenirs på turen tilbage fra det fremmede? Det er givet, at i hvert fald tufstenene har man skullet betale sig til, men om det foregik direkte til stenbruddenes herre, ærkebispens af Köln, med penge eller i form af varer - jyske heste, salt, træ eller kvæg, eller til mellemhandlere i havnebyerne ved Rhinens nedre løb, ved vi faktisk ikke. Heller ikke, hvem der hjemme i Ribe organiserede hele sagen. At kongen tjente på tolden på udførte heste, på salt og på mønter, fremgår af Valdemars Jordebog fra ca. 1231 (5), men kongemagten drev i øvrigt næppe handelspolitik eller involverede sig i nogen moderne forstand. Kongen skummede blot fløden. Måske har kirken i højere grad via kirkebyggeriet i 11-1200-årene været handelsengageret, men for begge de to nævnte "samfundsmagter" gælder dog snarest, at de som storbesiddere af landejendom har kunnet drage nytte af den "service", som byernes folk kunne give. Landbrugets eventuelle produktionsoverskud kunne tilgå byen, og måske endda sælges videre derfra. Fremmede produkter og luksusvarer kunne skaffes via byens købmænd og håndværkere. Sådanne ting gav status og anseelse. De var nødvendige for de rige og mægtige, men for at få dem måtte der penge til. I 1100-årenes slutning tager brugen af penge som omsætningsmiddel rigtig fart og med dem knæses nye blivende samfundsmønstre. Købmændene kunne levere på kredit, men dermed også mod tillæg af rente, og skulle galt være, tog de sig betalt ved at få overdraget noget af skyldnerens jordejendom som pant for gælden. Indtil denne var betalt, nød panthaveren indtægterne af pantet.

For os i vort gælds- og rentebevindte samfund lyder det ikke så usædvanligt. Men at tage rente var noget nær en dødssynd, som købmanden altså begik, og for jordejerne var det nedværdigende at måtte handle med købmændene på disses betingelser. Værst var nok, at jordbesidderne, hvis de kom i økonomisk forlegenhed og måtte ty til lån, rentebetaling og pantsætning, da forbrød sig mod kravet om at holde den arvede slægtsjord intakt, og helst øge den. De gamle udveje, som vikingeforfædrene brugte, nemlig at hente rigt bytte ved plyndring i det fremmede, faldt i løbet af 1100-årene for altid bort. Også selv om denne praksis næppe føltes fremmed for de stormænd, der i 1100-årene drog på private og kongelige togter mod venderne - eller søgte

Fig. 2. Grønnegade-udgravningen. Det mest markante anlæg var et middelalderligt stenhus i munkesten. Det ses her præ Præstegade mod Grønnegade. Foto: Hans Stiesdal, Nationalmuseet.

ud på korstog (6). Hvad de byarkæologiske keramikfund kan berette i den her skitserede sammenhæng, skal vi vende tilbage til.

1. Grønnegade 1955

Som den første af sin art herhjemme måtte udgravningen uvægerligt løbe ind i mange vanskeligheder. En samlet bearbejdning af udgravningen er det endnu ikke blevet til, og det, som skal præsenteres i det følgende, er også kun af begrænset omfang og med et snævert sigte. Grundlaget er udover det basale udgravningsmateriale, herunder de bevarede keramikfund, og de beretninger og artikler, som de dengang hovedansvarlige har affattet (7).

Udgravningen gennemførtes hovedsagelig ved afgravning med skovl i vandrette 20 cm's lag, altså i kunstige lag, og inden for en opdeling af det 8x16 meter store felt i kvadrater på 2x2 meter. Anlægsrester frilagdes i deres helhed inden for feltet og dokuafaldshullers forstyrrelse af aflejringerne var det ifølge den foreløbige redegørelse for udgravningen kun i det dybeste niveau,

at man kunne følge egentlige, stratigrafiske lag. Blandt de undersøgte anlæg må fremhæves et solidt bygget stenhus af munkesten i fuld mur (fig. 2) samt talrige spor af træhuse, især sådanne i stavværk, omend der også fandtes flere hjørnestolper fra bulværkskonstruktioner. Rester af bindingsværk forekom muligvis også. Egentlige bulplanker kom ikke for dagen, og meget af det velbevarede tømmer fandtes i sekundært leje, f.eks. indgik det i plankebelægninger af den våde grund eller stod i det gennemgående hegnsløb, som gennem en lang periode havde delt grunden i to – i modsætning til de nuværende matrikelskel. To genanvendte stykker bulhustømmer fra hegnet er dendrokronologisk undersøgt. Begge savnede totalt spilitved, men opgives at være fældet henholdsvis efter 1107 og efter 1152, men om disse årstal overhovedet kan knyttes til en primær brug af tømmeret på det udgravede grundstykke, er selvsagt helt uvist. Om et af de formodentlig ældste huse på stedet hedder det, at det var konstrueret i en blanding af stav- og bulværk samt flætværk, hvortil der var brugt genanvendte materialer. Under dette lille, rektangulære hus stod svært skadede rester af mindst to jordgravede vægge, formentlig bestående af stav-

Grønnegade	A		B		C		D			E	F	n	n	kg	gram pr. skår	
	1	2	1	2	1	2	1	2	2 Pff	2 n-s		MIA	NT			
Middelalder	706	77	1145	1288	112	866	525	694	1281		29			6727	114.680	17,0
- - %	10,5	1,1	17,0	19,1	1,7	12,9	7,8	10,3	19,0		0,4					
Rande grp. A	529	28														
- - %	75	36,4														
Kasseret: "Kuglepotte"	≥13528															
Minimum MIA	14311		1145	1288	112	866	525	694	1281		29		20251			
Minimum MIA %	70,7		5,7	6,4	0,6	4,3	2,6	3,4	6,3		0,1					
			B:2433/12,1%		C:978/4,8%		D:2500/12,3%									
Nyere tid																
Bevarede skår																
Jydepotter m.v.	1143		775								16		4	1938	13.745	
Kasseret: "Jydepotter" m.v.	≥969		≥198											≥1167		
Minimum NT	2112		973								16		4	3105		
Fundets																
Minimumsantal	A:16423		B:3406		C:978		D:2500			E:45	F:4	23356		128.425		
%	70,3		14,6		4,2		10,7			0,2	0,02					

MIA:
A+B: 16744 stk/82,7% ⇒ minimum 3507 stk/17,3% handelskeramik.

10%B+C+D+E: (243+3507) 3750 stk/18,5% handelskeramik.

Korsbrødregård	A		B		C		D			E	F	n	n	kg	gram pr. skår
	1	2	1	2	1	2	1	2	2 Pff	2 n-s		MIA	NT		
Antal skår	2704	14893	3821	671	93	657	105	88	331	389	0	23882		214.198	9,0
- - %	11,3	62,4	16,0	2,8	0,4	2,6	0,4	0,4	1,4	1,6	0				
Rande grp. A	356	562													
- - - %	13,2	3,8													
Total	A:17597		B:4492		C:750		D:524			E:389					
%	73,7		18,8		3,1		2,2			1,6					

A+B: 22089 stk/92,5% ⇒ minimum 1793 stk = 7,5% handelskeramik.

10%B+C+D+E: (449+1793) 2242 stk/9,4% handelskeramik.

Fig. 3. Optælling i grupper af de bevarede skår fra Grønnegade-udgravningen. Tillige er vist de tilsvarende grupper fra Korsbrødregård, samt i begge tilfælde en beregning af de to funds indhold af handelskeramik i procent. Gennemsnitsvægten pr. skår på 9 gram i Korsbrødregård mod Grønnegades næsten dobbelt så store gennemsnit på 17 gram tyder stærkt på, at den potentielle fundmængde i Grønnegade må have været adskilligt større. Forudsætningerne er bl.a. en ensartet fragmenteringsgrad, hvilket må anses for overvejende sandsynligt. MIA: middelalder. NT: nyere tid. A1: reduceret, forholdsvis blødt brændt. A2: reduceret, hårdt brændt. B1: blyglaseret vare, rød- og/eller gråbrændt. B2: som B1, men med pibelsdekoration. C1: skår af uglaseret pibelsgods. C2: blyglaseret pibelsgods. D1: Pingsdorf-vare. D2 Pff. Paftrah-vare. D2 n-s: næsten stentøj. E: stentøj. F: fajance. n: antal.

planker, der var gravet ned i undergrundssandet. Nogen pålidelig datering af disse anlæg kunne ikke gives under udgravningen.

De i alt ca. 25.000 fundnumre er henført til opsamlingsniveauer og kvadrater, men ikke til naturlige lag eller grubesammenhænge. Registreringen under gravningen kombineredes med en fortløbende nummerering. I teorien skulle man således kunne opstille en gennemgående, kunstig stratigrafi, men dens værdi for specielt keramikfundene vil kun være begrænset. Hvad der i dag findes på Den antikvariske Samling, er nemlig kun det, der blev tilbage efter omfattende kassationer af skårene. Udgravningsledelsen besluttede under udgravningen at kassere, hvad man kaldte "ukarakteristiske genstande", idet man dog ikke kasserede alt, hvad en enkelt opsamling, et niveau eller et kvadrat rummede. Denne beslutning kan man i dag kun beklage, men den var på den anden side klart betinget af, at Grønnegade-undersøgelsen var den første bygravning, som blev gennemført i Danmark, og at man derfor blev stillet over for hidtil ukendte mængder.

Omfanget af kassationen kan imidlertid beregnes med nogenlunde sikkerhed. Det oprindelige antal skår pr. fundnummer fremgår blot ikke af de originale følgesedler til de enkelte opsamlinger, som stadig er bevaret. På disse skrives kun "Skår", "Læder", "Træ". En seddelregistratur med tusindvis af sedler, hver med det påstemplede, lakoniske "Kasseret", fortæller, fra hvilke fundnumre, man smed bort, og angiver arten - f.eks. "Kuglepote - uglaseret lertøj", men ikke hvor mange skår. Ifølge udgraveren Mogens Bencard svarer hver seddel til 1 skår, og princippet for kassationen var, at der ikke blev kastet randskår bort. En simpel optælling af kassationssedlerne skulle altså give det absolutte minimum for kassationens omfang, men selv om dette tal lægges sammen med det antal skår, som stadig er bevaret, opnår man sandsynligvis alligevel et urealistisk lavt mål for især mængden af gråbrændte skår i det udgravede område. Denne påstand underbygges i nogen grad af fig. 3, der bringer en optælling af det tilbageblevne og det minimalt kasserede, sammenholdt med de tilsvarende tal fra udgravningen ved Korsbrødregård, som man med megen forsigtighed måske kan anvende ved en skønsvis beregning af den oprindelige og potentielle fundmængde fra Grønnegade-udgravningen. En sådan sammenlignings bærekraft forudsætter selvfølgelig en høj grad af ensartethed mellem de to udgravninger, hvilket ikke på forhånd er givet. Under alle omstændigheder er det tydeligt, at overordentlig meget gråbrændt lertøj er kastet bort. Ikke mindst, da hele 529 skår i gruppe A1 er store randskår (5-10 cm), mens gruppe A2 kun består af 7 stk., deraf 28 ligeledes store randskår. Derimod er der gemt en betydelig portion jdepotteskår (1.143 stk.), hvor større randfragmenter dominerer aldeles. Netop det forhold, at alle de bevarede randskår er så store, må tages til indtægt for, at Grønnegade-udgravningens oprindelige og potentielle fundmængde var større, end sammentællingen af

de bevarede og de registrerede, men kasserede skår giver indtryk af. I alle andre Ribe-gravninger varierer randfragmenternes størrelse fra knap 1 cm til omtrent hele mundingsranden, og der, er i alle tilfælde som oftest tale om en dominans af de helt små stykker på ca. 2-3 cm. Sagt med andre ord en høj fragmenteringsgrad, i modsætning til, hvad der gælder Grønnegade-fundets gråbrændte keramik, såfremt den nu kendte del deraf anses for repræsentativ. På den anden side optræder der i Grønnegades gruppe B, C, D og E en tilsvarende fordeling af randskårsstørrelser, så med mindre helt ekstraordinære forhold har medført en stærkt begrænset fragmenteringsgrad for fundets gråbrændte lertøj i modsætning til de øvrige varer, må man antage, at der enten også er kasseret randskår af kuglepottes i større stil, eller at sådanne kun er hjemtaget fra udgravningen, såfremt de lå over et vist mindstsmål.

Måske forekommer det fristende at konkludere, at fundets gruppe A er så belastet af kassationen, at den ikke kan anvendes i nogen form for pålidelig fundanalyse. Dette kan imidlertid vise sig at være en forhastet konklusion. Den lille udgravning fra 1990 i Smalleslippe nær Grønnegade-feltet, som skal nærmere omtales nedenfor, rummede faktisk lige så ekstremer træk, hvad angår fordelingen af keramikken, hvilket kan skyldes det pågældende bykvarters særlige funktion i middelalderen. Tilsyneladende "unormale" fundsammenstillinger, som der her kan være tale om, bør ikke uden videre afvises, ikke mindst fordi vi oftest endnu kun kender til meget begrænsede udsnit af middelalderbyernes keramikfund.

Under alle omstændigheder er det beklageligt, at netop gruppe A overhovedet har været udsat for kassation. Af denne ville man ellers muligvis kunne få et indtryk af, hvor langt tilbage i tiden fundet som helhed rækker - en idé, som allerede er udtrykt i den foreløbige redegørelse for udgravningsresultatet fra 1968 (8).

De tiloversblevne i alt 557 randskår i gruppe A1 sætter et sandsynligt minimum for antallet af gråbrændte kar i fundet. De fordeler sig på 7 forskellige randtyper med kun 23 eksempler på andre karformer end kuglepottes (fig. 4). Der er tale om fade eller skåle, mens gråbrændte kander at dømmes efter randskårene er absolutte undtagelser (9).

Den gråbrændte gruppe A er sandsynligvis af hjemlig oprindelse, et begreb, der skal forstås som en rammebetegnelse, som a priori afgrænser omfanget af overskriftens "handelskeramik". Hermed tænkes altså på den indførte del af grupperne B1 og B2 samt på grupperne C, D og E i deres helhed. Med tiden vil det måske vise sig muligt at nuancere dette billede, for en del af den gråbrændte keramik kan vise sig også at være fremmed. Når udtrykket "handelskeramik" er valgt fremfor det ellers ofte anvendte "importkeramik" er det for at undgå de associationer i retning af en egentlig planmæssig indførsel af keramik, som ordet import kan

	1	2	3	4	5	6	7	n
Randtype								
A2	7		4	5			12	28
A1	16	65	100	198	22	128		529

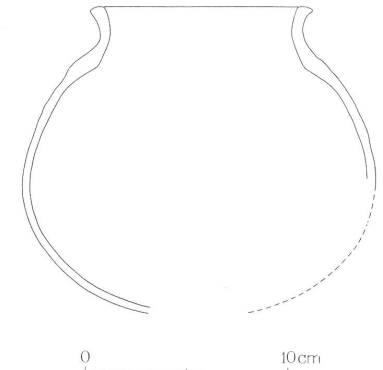

Fig. 4. Grønnegade-udgravningen, gruppe A1 og A2, fordeling af de 557 bevarede og forholdsvis store randskår på randtyper. Desuden fundets bedst bevarede kuglepote, tilhørende gruppe A1 og med randtype 2. ASR mus.nr. R 21375 m.fl. Opmåling: I. Arthur-Nielsen. Tegning: Aage Andersen.

vække. Det er min opfattelse, at keramik af fremmed oprindelse i fundene må ses som et vedhæng til de varer, som samkvæmmet egentlig drejede sig om, samt at datidens handel i øvrigt ikke kan beskrives med nutidens udtryk.

Grønnegades handelskeramik

Størsteparten af grupperne B1 og B2 er hjemlig, mens de resterende grupperes tilstedeværelse alene skyldes import. Denne som helhed og ikke særskilt dateringen af de forskellige varer, f.eks. den glaserede, er vort emne; dateringsproblemerne er blevet behandlet andetsteds (10).

Mængden af små skår er tiltagende i grupperne B, C og D. Dels var det lettere at få øje på disse ofte farvestrålende skår under gravningen, dels er der af blyglaseret lertøj (B1-2) ifølge seddelregistraturen kun kasseret 198 skår. Sammenlignet med tallene fra Korsbrødregård (fig. 3) forekommer summen af gruppe B1-2 dog påfaldende lille.

I gruppe B1 stammer samtlige middelalderskår med undtagelse af 18 fragmenter af lige så mange dryppander ("fiskefade") (11) fra glaserede kander. At beregne disses minimumsantal på baggrund af rand- og bundskårene giver en vis fornemmelse, omend disse dele af de glaserede kander er meget lidt varierede.

Alt i alt repræsenterer B1-gruppens skår ca. 90 kander, plus de 18 dryppander i alt ca. 108 kar. Disses oprindelsessted er det - i lighed med det gråbrændte lertøj - vanskeligt at indkredse. Med rød- til gråbrændt gods og som følge deraf fra klar til grøn sort blyglaseret hører disse skår til den såkaldt sydkandinaviske, blyglaserede keramik. Skønt der er adskillige ligheds-punkter med især den nederlandske og flanderske produktion, kan en adskillelse dog gennemføres, også i forhold til engelske rød- og gråbrændte varer med blyglaseret (12).

På fig. 5 ses en fordeling af B1-2's middelalderlige del, i alt 2.433 stk. på forskellige typer. Udeldat er de 775 skår tilhørende nyere tid.

I denne forbindelse bør nævnes en særlig del af gruppe B1 på i alt 108 skår, svarende til ca. 14 kander, som er af teglørtdt gods med hvide småsten i magringen. Ét af disse fragmenter er tidligere beskrevet indgående i forbindelse med indkredsningen af en ripensisk lokalgruppe af glaserede kander (fig. 6.1). Siden da er flere af disse dukket frem ved udgravninger i Ribe, og den fremførte datering til efter ca. 1300 synes bekræftet. Også længere borte er skår af sådanne kander fundet, nemlig et par stykker i den belgiske by Damme nær Brugge, hvor de falder udenfor både den lokale, flanderske og den øvrige, importerede keramik. Indtil videre er disse få skår de eneste eksempler på "keramikexport" fra Danmark i middelalderen (13).

B1	
Kandeskår	983
- m. hvide sten i magringen	108
- ornamenterede	36
Dryppander	18
B1 i alt	1145
B2	
Kandeskår, grønfarvet glasur	392
- grønspættet glasur	268
- grøn/grønspættet glasur samt rullestempel	551
- do. med andre ornamenter	77
B2 i alt	1288
Gruppe B ialt	2433

Fig. 5. Grønnegade-udgravningen, gruppe B1 og B2, fordeling af de i alt 2433 middelalderlige skår på forskellige typer.

B2-gruppen har som udgangspunkt de flandersk-nederlandske varer. Kendetegnende for en del af disse er den røde skærv og anvendelsen af pibeldersdekoration, grøn blyglasur og ofte også rullestempeldekoration (fig. 6,2). Især lertøj med denne sidste prydelse er blevet rubriceret under betegnelsen "Aardenburg", skønt produktionsstedet må søges andetsteds end i denne nederlandske by, ligesom rullestemplerne også brugtes f.eks. i Danmark (14). Der er dog så stor lighed med den fremmede keramik, at de pågældende stykker med rimelighed må anses for indført til Ribe. Dette gælder også de stærkt grønne skår af kander, der tilhører det flanderske lertøj. Med forsigtighed er der tale om ca. 60 kander og tre dryppander i gruppe B2, som kan henregnes til importvarerne.

Lignende forbehold må hæftes på C1-2-gruppen af den i Danmark ikke forekommende pibeler. Spørgsmålet om, hvorvidt man – udover måske at anvende den hvide pibeler i små mængder til dekoration af rødlervarer – tillige eventuelt har fabrikeret enkelte småkrukker af indført pibeler, er diskuteret andetsteds (15). Af sådanne er der 7 skår af lige så mange forskellige småkar, som ikke tidligere har været omtalt (fig. 7). Af andre 35 usikkert identificerede skår i C2-gruppen kan ligeledes udskilles 7 kar (16).

Den i 1100-1200-årene vidt udbredte Andennekeramik er den første blyglaserede vare, der træffes i større omfang i de fleste nordvesteuropæiske mas-

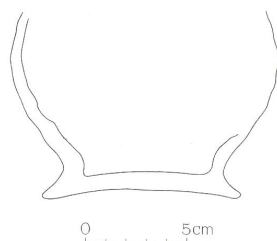

Fig. 6.1. Grønnegade-udgravningen, gruppe B1, kandefragment med "hvide sten" i godset. ASR mus.nr. R 20270, R 22536, R 22538, R 22540. (Madsen 1980, kat. 13.). Tegning: Aage Andersen.

Fig. 6.2. Grønnegade-udgravningen, gruppe B2, kandefragment med rullestempeldekoration. ASR mus.nr. R 13722 m.fl. Foto: Preben Dehliholm.

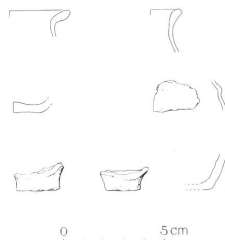

Fig. 7. Grønnegade-udgravningen, gruppe C2, skår af miniatrekrukker. Tegning: Aage Andersen.

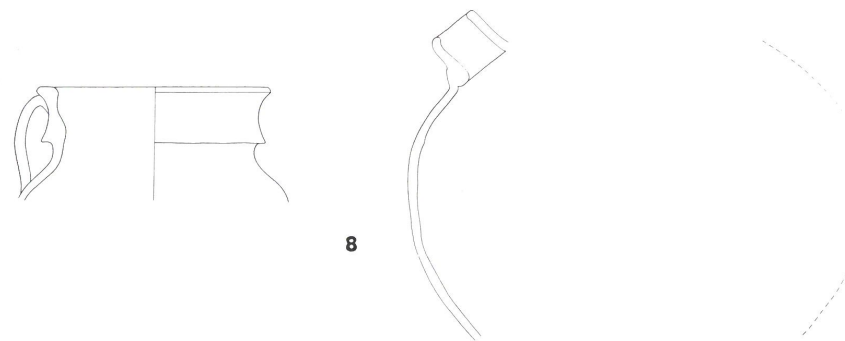

Fig. 8-10. (1:3). 8: Grønnegade-udgravningen, gruppe C2, randfragment af Andenne-kande, ASR mus.nr. R 22539, samt af dunk med rørtud på siden, ASR mus.nr. R 19740 m.fl. Begge har pletvis glasur. 9,1: Grønnegade-udgravningen, gruppe D1 (Pingsdorf), randfragment af amfor med hanke, ASR mus.nr. R 23300 m.fl., 9,2: nederste del af kande eller amfor med fingerindtryk ved bunden. ASR mus.nr. R 21493 m.fl. 10: Grønnegade-udgravningen, gruppe D2 (Paffrath), fragment af øse med snabelhank. ASR mus.nr. R 5370. Opmåling: I. Arthur-Nielsen. Tegning: Aage Andersen.

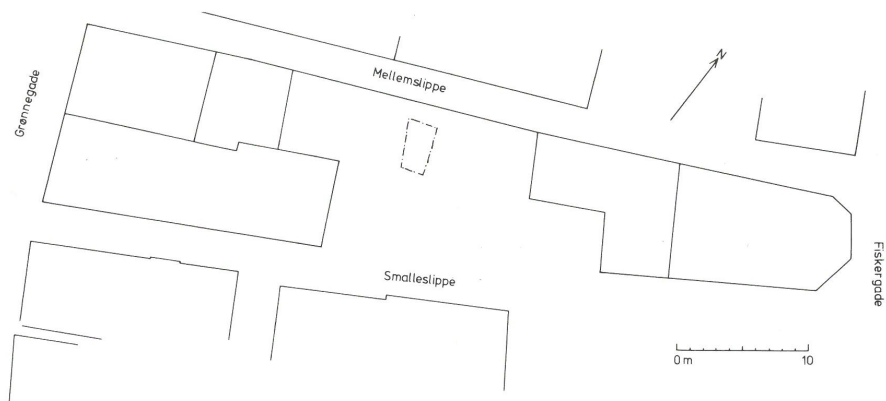

Fig. 11. Smalleslippe-udgravningen 1990. Feltets beliggenhed i forhold til bebyggelsen før opførelse af den bygning, som gav stødet til udgravningen. Opmåling: Lene B. Frandsen og PKM. Tegning: Børge H. Nielsen.

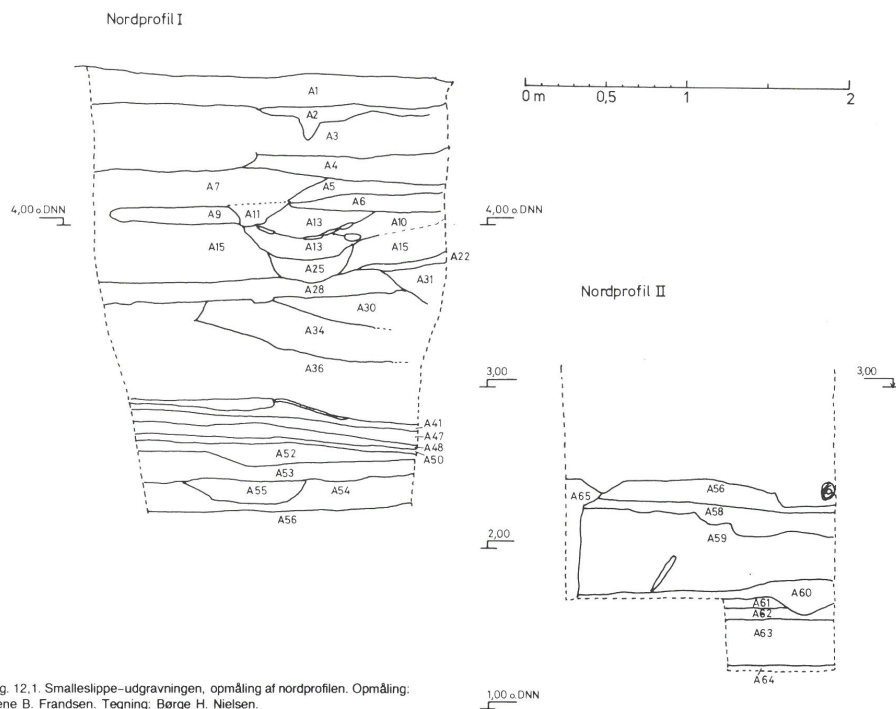

Fig. 12.1. Smalleslippe-udgravningen, opmåling af nordprofilen. Opmåling: Lene B. Frandsen. Tegning: Børge H. Nielsen.

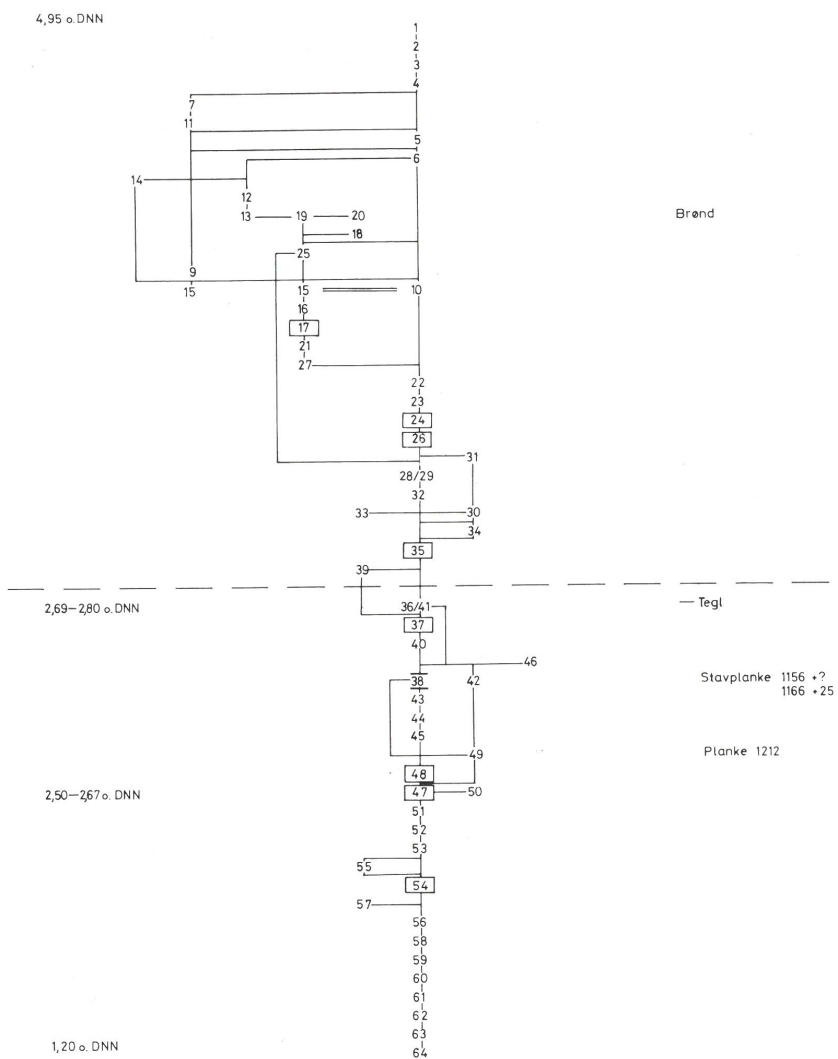

Fig. 12.2. Smalleslippe-udgravningen, opstilling af lagene i nordprofilen og de tilhørende lag i fladen i en såkaldt Harris-matrix. Opmåling: Lene B. Frandsen. Tegning: Børge H. Nielsen.

sefund (17). Ud fra undersøgelsen af selve værkstedet i det nuværende Belgien kan der opstilles en udviklingsrække af farver og skærv (18). Her er blot foretaget et skøn over antallet af kar i fundets i alt 387 skår, nemlig henholdsvis 4 (C1) og ca. 25–30 stk. (C2), deraf et par dunke og to lystestager (19) (fig. 8).

Med betegnelsen Rouen efter den nordfranske by dækkes en produktion af rigt dekorerede kander, der kan deles i to hovedgrupper (20). Den røde variant skylder sit navn anvendelsen af rødler som dekoration på det ellers hvide gods. Kanderne fremtræder altså tofarvede, bikrome. Den anden, grønne, variant er smykket med grøn blyglasur. På begge typer er hyppigt brugt rullestemplede, pålagte lister og knopper. Der kan med rimelighed udskilles 18, henholdsvis 22 kander tilhørende de to Rouen-varianter.

Grupperne D, E og F udgøres af produkter fra Rhinlandet. Formerne er anderledes og typologisk set ældre end kanderne i gruppe B og C. I gruppe D1, Pingsdorf, indgår 18–20 amforer (fig. 9) og mindst 6 bægre (21).

Talrigere er skårene af den sortgråt glinsende Paffrath-vare. Kun én kartype forekommer, den halvkugleformede "øse" med snabelformet greb (fig. 10). 14 af disse greb, 100 ensartede randskår og 580 sideskår stammer fra mindst 14–20 kar. Paffrath-randene og ikke mindst sideskårene minder ved deres stereotype, delvist håndformede fremtoning om det gråbrændte lertøj. At beregne antallet af enkelte kar er derfor tilsvarende usikkert. Andetsteds er nævnt, at Paffrath tilsyneladende er mere hyppigt forekommende i Ribe i 1100-årene end den delvist samtidige Pingsdorf (22). Årsagen kunne være, at Pingsdorf-amforer og -bægre tjente som dyrere bordtøj, så at sige optrådte i sæt, sådan som Hartwig Lüdtke formoder det for Bergens vedkommende (23), medens Paffrath-øserne var "i køkkenet"?

2. Smalleslippe 1990

Til yderligere uddybning af Grønnegade-fundet skal inddrages en lille udgravning på matr.nr. 438b i Smalleslippe på Grønnegades østside (fig. 1, 2, fig. 11). Her undersøgte forud for et nybyggeri i maj 1990 en 4 meter tyk lagserie (24). Det kun knap 4 x 2 meter store felt gjorde det umuligt at undersøge anlæg og konstruktioner fuldt ud, men alligevel frembød udgravningen en række gode resultater. Det var på forhånd ventet, at der nederst ville dukke opfyldslag frem fra den omfattende opfyldning af åbassinet, der ifølge tidligere undersøgelser har omfattet det meste af området mellem Grønnegade og den nuværende Skibbro, og det var blandt udgravningens formål at søge denne byggemodning dateret (25). De nederste lag på profilopmålingen fig. 12 stammer da også fra opfyldning af åen. Det ældste, bevarede lag med spor af trafik, A54, lå så dybt som i kote 2,30 DNN. Det bestod af fasttrampet ler og skal sandsynligvis fortolkes som et ganglag, næppe et husgulv. Nedtrådt i det lå

knuste skår, småpinde, knogler og flager af sammenhængende planterester. Lagets overflade skrånede let mod øst, dvs. mod vandet.

A54 var dækket af de to gødningslag A53 og A55, hvoraf det førstnævnte rummede tufstensstumper samt lerklining. På disse to lag hvilede atter to lag A52 og A51, der antagelig var udlagt som afretnings- og opfyldningsmateriale. A52 var et næsten sort, trækulspræget, fast lag af ler, træflis og brændtlerstykker. Det rummede i modsætning til de egentlige gulv- eller færdslags forholdsvis megen keramik.

A51 bestod af sorte, fedtede planterester samt træflis og knogler. Det kan være tænkt som en art isolering for de følgende gulvlag A47–48, der lå i niveauet mellem 2,50 og 2,67 meter over DNN. Begge lag var af gråt, fasttrampet ler med fint sand i overfladen, som kunne vippes op i flager. På overfladen af det ældste, A47, var sodpletter samt nedtrådte skår, overlejret af A48. De to ensartede lag må opfattes som sandstrøede lergulve, sandsynligvis tilhørende samme bygning. Deres ovennævnte anlægsniveau, 2,5 meter over havet, markerer sammen med A54 starten på den faste bebyggelse – inden for et niveau, der svarer til den naturgivne grænse mellem marsk og geest, ovenfor hvilken bebyggelsen i Ribe-området har placeret sig i hvert fald siden jernalderen (26). I visse tilfælde er bebyggelsen fra vikingetid og tidlig middelalder trukket længere ned end kote 2,5, hvilket også færdslen på A54's overflade i kote 2,30 antyder kan have været tilfældet inde i byen. Endnu lavere lå i øvrigt de ældste lag i udgravningen på Riberhus (27).

Fra A47–48's overflade var gravet en mindre grube, A49, med fyld af næsten uomsat gødning samt strå. Denne fylds karakter taler for, at gruben først er lavet ved opgivelsen af gulvet. Den var overdækket med en kraftig egeplanke, der har skullet stabilisere den bløde fyld. En dendrokronologisk undersøgelse godtgjorde, at planken var bevaret til og med træets bark (28). Herun-

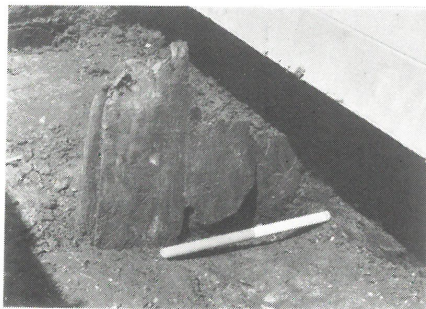

Fig. 13. Smalleslippe-udgravningen, rækken af sekundært anvendte stavplanker A38, set fra syd i feltet. Foto: PKM

der lå 25 splintringe samt en yderligere serie på ca. 166 årringe. Det pågældende træ er fældet i året 1212 og tidligst i dette år anvendt som dækplanke. Genanvendelse af træet kan ikke uden videre udelukkes, men planken bar ikke spor af nogen tidligere brug. Alt i alt er det tænkeligt, at planken i frisk og nyhugget tilstand er lagt over gruben – i hvert fald er det sket tidligst i 1212, og lagserien ovenover er dermed yngre end dette år. Fyldlagene A45, 44 og 43 var alle præget af ler og gødning, foruden en del knogler og træflis. Opfyldningen var underlag for en række nedgravede stavplanker A38, hvis nedgravning A42 med tilhørende pakning af ler A46 forløb tværs over det lille felt, dvs. omtrent vinkelret på åen og parallelt med slipperne mellem Skibbroen og Grønnegade (fig. 13). Om plankerne, der var tildannet med not og fjer og tilspidsede ender, indgik i en husvæg eller måske et hegn er svært at bedømme. For den sidste mulighed taler, at der ikke lå noget gulvlag op mod træet, selv om også senere ødelæggelser kan have fjernet eventuelle lag af denne art. Anlægget sløjfedes imidlertid senest ved udlæggelse af A40. Dette bestod af gødning, kviste, blade og træflis, foruden nøddeskaller, knogler, sneglehuse og skår. Alt i alt et rigtigt affaldslag. Oven på dette lå et formentligt husgulv, A37, af gråt, leret sand med skorpeagtig, sodet overflade, der gik henover stavplankerne A38.

Disse, i alt syv stykker, er dendrokronologisk undersøgt, og tre af dem var af bøg (29). Af de resterende egeplanker kunne kun to tilnærmelsesvis dateres. Den ene rummede i alt 222 årringe, af hvilke de fire yderste udgjorde starten på splintveddet. Yngste bevarede årring er fra 1158, og fældningstidspunktet er ca. 1180 (næppe før 1169, næppe efter 1191). Den anden planke med 213 årringe, hvoraf den yngste fra 1157, er fældet efter 1169. Nedgravningen af stavplankerne skete under alle omstændigheder efter 1212, og det er sandsynligt, at tømmere er genanvendt, også selv om dets egenalder ikke er ret meget større end den dendrokronologisk daterede afdækningsplankes. Måske stammer det fra den samme husfase som gulvlagene A47–48?

Sløjfningen af gulvlaget A37 markeres af de to ensartede lag A41 og A36. Begge må karakteriseres som træholdige, vanddrukne gødningsophobninger med mange hugspåner, pinde, læderstykker, skår og halm. Dette indhold samt tykkelsen på op til 30 cm kunne umiddelbart tale for en egentlig møddingsplads med affald fra nærliggende bebyggelse. Det afspejlede miljø er præget af træ, idet der trods omhyggelig udgravning med ske ikke fremkom den ringeste rest af teglsten, mens derimod tufstensstumper sås allerede i lag A53. Tegl dukkede først op i gruben A39 og teglstykker og fragmenter af gulvfliser i rødbrændt ler (i gruben A33) udgjorde derefter et fast indslag i alle de følgende lag. Gulvlagene blandt disse kan måske have tilhørt et hus, f.eks. af tegl, der stod gennem længere tid, men i øvrigt kan teglen derudover have tjent som sekundært byggemateriale i træbygninger, f.eks. i murede ildsteder og

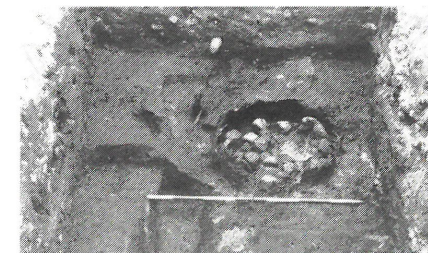

Fig. 14. Smalleslippe-udgravningen, den senmiddelalderlige brøntønde under fremgravning. Foto: PKM

som gulvbelægning. Lagserien fra efter teglens tilsynekomst adskilte sig ellers ikke fra den ældre, idet der fortsat veksledes mellem gødnings- og træflisprægede, våde opfyldslag og fasttrampede lergulve med sandede, tiltrådte overflader (A35, 26, 24 og 19) (30).

Næsten samtlige lag i øverste del af lagserien var kun delvist fladedækkende inden for feltet. Dette skyldtes etableringen af en brønd A13 med brøntønde af egetræ A20 (fig. 14). I fylden, der var pakket omkring tønden, lå senmiddelalderlige stentøjsskår, som gav en forlods datering af brøndens anlæggelse til efter ca. 1300 (31). Af tønden var den nederste halvdel bevaret med tæt omlagte bånd af vidieflet. På ydersiden af en af stavene var indridset et bomærkelignende tegn (fig. 15). Brøntønden var på et tidspunkt fyldt delvist op med jord og sten, hvorefter der inde i den var lagt et dække af mindre granitsten. Dette kan være sket efter en oprensning af brønden, eller måske snarere fordi man har ønsket en fast bund i den i forbindelse med en omdannelse til latrinbeholder? Den endelige opfyldning bestod af blandet materiale – jord, munkestensbrokker, sten, ler og sand (32). Den lille udgravnings lagfølge bekræfter altså hovedtrækkene i den bebyggelsesudvikling, som allerede den gamle Grønnegade-udgravning antydede, nemlig en første fase præget helt af træbyggeri, og dernæst en teglstensfase, hvor teglen dog næppe var enerådende. Af forskelle findes, at der i Smalleslippe er tale om bebyggelse på opfyldt område, mens der på matr.nr. 403 kunne frilægges en undergrundsflade med de ældste bevarede bygningsspor. Disses præcise datering er som nævnt uvis, men umiddelbart skulle man formode, at den påviste opfyldning, og den tidligste tørskoede færdslen henover denne, er sket efter at man havde udnyttet det lidt højere, naturgivne byggeområde på Grønnegades vestside. Herfra har man så udvidet arealet østpå, tilsyneladende ganske bevidst at dømme efter de dybtliggende fyldlags regelmæssige karakter (jf. fig. 12). Hvornår dette er sket, kan en gennemgang af keramikfundene fra den lille gravning måske hjælpe til at indkredse.

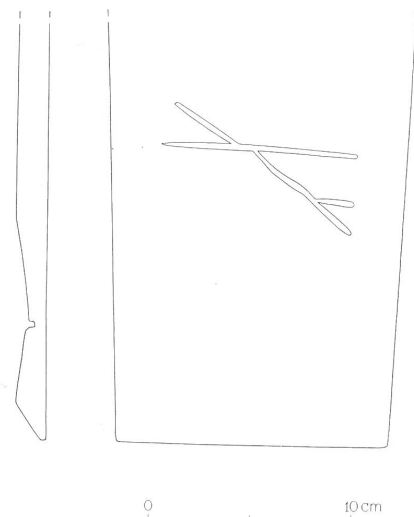

Fig. 15. Smalleslippe-udgravningen, tøndestav fra brøndtønden med bomærkelignende indrissning på ydersiden. Tegning: Aage Andersen.

Keramikken fra Smalleslippe

Sorteringen af skårene er sket efter samme mønster som ved det store Grønnegade-fund, og fig. 16 viser antallet af skår i de forskellige grupper samt de foreliggende vidnesbyrd af dateringsmæssig betydning, mens fig. 17 angiver det omtrentlige antal kar i fundet. Disse opgørelser kan til indledning udnyttes til en helhedsvurdering af fundets sammensætning.

Som nævnt er næsten alle gang- eller gulvlag blandt de mest fundfattige. Forklaringen må være, at man benyttede næsten rent ler til gulve, samt at man holdt disses overflade ren i hvert fald helt til umiddelbart før den endelige sløjfning. Alene gravningens begrænsede omfang gør det umuligt at sige noget om de påtrufne husresters karakter, men noget kunne endvidere tyde på, at spørgsmålet om, hvad der rummedes og anvendtes af lertøj i et enkelt hus næppe heller kan ventes besvaret ud fra fund af efterladte kar i tomten. Det skulle i så fald være i en brandtomt (33).

Det her viste skøn over minimumsmængden af kar (fig. 17) siger altså ikke noget om denne sag, men må betragtes som en præcisering af forholdet mellem de varer, som er repræsenteret. Sammenligner man det indbyrdes forhold mellem de forskellige keramikgrupper

i henholdsvis optællingen af skår og beregningen af minimumsantallet af kar, fremgår det nemlig, at der sker en vis udglætning af de tal, som den første optælling gav. Der er dog ikke tale om noget helt ligefremt forhold. Grupper med mange ensartede skår, nemlig A og D, falder tilbage på en reduceret andel af samtlige kar. Derimod må grupperne B og C, hvor selv småskårs dekoreret tillader udskilning af enkeltkar, tilkendes en større andel af den samlede mængde kar i fundet. Også stentøjet i gruppe E synes at tilhøre den sidste kategori, selv om denne vare gennemgående er sparsomt dekoreret. Under alle omstændigheder bekræftes og øges den meget høje andel af handelskeramik i fundet som helhed, nemlig mindst 136 kar (gruppe C,D og E, i alt 47,7%) af 285 stk., eller med tillæg af 10% af B-gruppen, hele 49,5%, svarende til 141 stk. Der er altså tale om en endnu større andel handelskeramik end ved optællingen af enkeltskår, hvor procenten lå på ca. 45. Resultatet må betragtes som pålideligt, hvad angår det lille fund fra Smalle-slippe, men hermed er selvfølgelig ikke sagt, at det også gælder i andre sammenhænge eller blot repræsenterer tilstanden i den omhandlede periode i denne del af byen.

En udgravning i 1973 i den sydlige ende af Fiskergade af en senmiddelalderlig latringrube viste således et for Ribe usædvanligt lille indslag af fremmede keramikvarer i tiden efter 1200-årenes slutning (34). Mest udtalt var forholdet fra efter midten af 1300-årene. På dette sted var imidlertid ikke bevaret intakte lag, men kun den dybt nedgravede latrinkule, hvilket kan have påvirket fundmaterialets sammensætning. Når der som fremhævet af udgraveren, Mogens Bencard, tilsyneladende heller ikke indgår omljrede ældre skår fra før slutningen af 1200-årene i dette fund (35), kan det udover at skyldes bortgravning af lagene, være forårsaget ved latrinens tømning. I et større keramikfund fra nabolaget, nemlig fra undersøgelser på grunden Overdammen 6 i 1964-65, ses tværtimod en større mængde kuglepotteskår af gruppe A1, som sammen med et omfattende importindslag som helhed meget om fundet fra Smalleslippe. Her er der imidlertid tale om et fund, hvis stratigrafiske sammenhæng er ukendt (36). Blandt gruppe A, den gråbrændte keramik, i Smalleslippe-udgravningens teglfrie lagzone dominerer den bløde variant A1, omend det er tydeligt, at A2-gruppen allerede er etableret ved aflejringernes start. Lagtagelser fra andre Ribe-udgravninger placerer overgangen mellem de to varianter i sidste tredjedel af 1100-årene (37), og ældre er de pågældende lag i Smalleslippe næppe, jf. nedenfor om de øvrige keramikgrupper. Karakteristiske randprofiler fra de ældste

Fig. 16. Smalleslippe-udgravningen, samtlige skår fordelt på grupper, jvf. fig. 3. Gruppe C2 har kunnet underdeles i And: Andenne, Rou r: Rouen vare, rød variant og Rou g: Rouen vare, grøn variant. →

lag A-nr	A		B		C			D			E	n	gram	x-nr
	1	2	1	2	2	2	1	2	2					
12		5	1							5	7	18	600	1
14		7	1									8	37	2
13	3	6	12	3								33	280	3
18	1	1	1				1		1			6	71	6
9												1	30	7
15	6	14	20	3		4	3				1	51	370	4
16			1	1							1	3	16	5
21				3								3	14	8
27	6	3	3	5		4	3			4		28	100	14
22	2	6	5	5		3		1		2		24	160	9
23	9			2		2	1		1	1		16	50	6
24	2	1	1	4			2			1		11	21	12
26	2	2	1	5			5					15	56	13
31	1						1	2				4	55	17
28	19		8	10		8	1	9	1	2	2	60	310	15
29				1				1				2	3	16
32				4			2	2				8	67	18
33			1			1				1		3	14	19
34	11	4	4	5		1		5		1	3	34	335	20
35	1											1	5	21
39	1											1	23	24
TEGL														
36	20	18	4	12		1		7	3	6	6	77	685	22, 25
37	1											1	25	23
40	2									1		3	88	26
42	4	1	1							1		7	69	27
43	33	5	1	2				2	8	3		54	520	30
44	7	2		1				3				13	160	31
45	22	3							1	7	3	36	250	33
49	8		1	1						6		16	180	41
47	16		1				1			16	2	36	250	35, 39
48	41	16				1			8	25	7	98	555	40
50	20	1							2	4	1	28	245	43
52	55	14	1		1	1	3		12	55	13	155	200	44, 51
53	68	16	3		1	6			19	72	8	193	1812	45
55	59	19	1			7			17	47	7	177	1407	47
54	72	25	1		2	2		1	16	128	4	251	2140	46
57									1			1	6	50
56	2	1				2				1		6	21	49
Ialt	494	170	72	68	4	29	21	43	87	380	78	15	1461	12210 ⇒
%	33,9	11,6	4,9	4,7	0,3	2,0	1,4	2,9	6,0	26,0	5,3	1,0	100,0	pr. skår: 8,0 gram
Total	A:664		B:140		C:97			D:545			E:15		1461	
%	45,4		9,6		6,6			37,3			1,0		100	

A+B: 804 stk/55,1% ⇒ minimum 657 stk/45% handelskeramik

10%B+C+D+E: (14+657) 671 stk/45,9% handelskeramik

	A		B		C			D			E	n	
	1	2	1	2	1	2	2	1	2	2			
	≥63	≥32	≥26	≥28	2	≥14	13	≥12	22	32	32	≥9	≥285
Antal kar	≥63	≥32	≥26	≥28	2	≥14	13	≥12	22	32	32	≥9	≥285
Antal kar %	22,1	11,2	9,1	9,8	0,7	4,9	4,6	4,2	7,7	11,2	11,2	3,2	99,9
Total	A:95		B:54		C:41			D:86			E:9		
Total %	33,3		18,9		14,4			30,2			3,2		

A + 90% af B 50,5 % (144 kar)

Handelskeramik
10% af B + C + D + E 49,5 % (141 kar)

	A		B		C			D			E	n	
	1	2	1	2	1	2	2	1	2	2			
	494	170	72	68	4	29	21	43	87	380	78	15	1461
Antal skår	494	170	72	68	4	29	21	43	87	380	78	15	1461
Antal skår %	33,9	11,6	4,7	4,7	0,3	2,0	1,4	2,9	6,0	26,0	5,3	1,0	100
Total	A:664		B:140		C:97			D:545			E:15		
Total %	45,5		9,6		6,6			37,7			1,0		

A + 90% af B 54,1 % (790 stk)

Handelskeramik
10% af B + C + D + E 45,9 % (671 stk)

Fig. 17. Smalleslippe-udgravningen, optælling af det omtrentlige antal individuelle kar, som er repræsenteret i fundet. Handelskeramikens andel bliver herved større end ved en beregning på grundlag af de enkelte skår, vist på fig. 17,2 som et sammendrag af fig. 16.

lag A54 og A55 er vist på fig. 18, jf. fig. 19. Gravningens i alt 53 gråbrændte kuglepotteskåre, hvoraf gruppe A1's udgør majoriteten på 70%, er fordelt på hovedtyper på fig. 20. Skårenes antal er for ringe til at vise selvstændige træk i udviklingen, men et par iagttagelser kan dog anføres.

Kun kuglepottes er repræsenteret, hvilket måske til dels kan have kronologiske årsager – et enligt hankefragment fra A48 kan også stamme fra en potte. Randtype 6 er den hyppigste med tilsammen 24 stk., eller 45% af alle randskåre.

De få tilstedeværende typer genfindes i både fundet fra Rosenallé, den gamle Grønnegade-udgravning og i Korsbrødregård (fig. 21). Det samme gælder flere af de tendenser, som kan iagttages i Smalleslippe. De fire gravningers kuglepotteskåre udgør tilsammen en typologisk-kronologisk underbygning af, at Ribe som allerede formodet af Mogens Bencard i perioden ca. 1100–1230 var en "dobbeltby" med bebyggelse på begge åens sider (38).

I begge bydele lå der sognekirker fra før 1100-årenes midte, men dette er ikke i sig selv vidnesbyrd om, at der også var en samtidig bybebyggelse. Institutionerne nord for åen kunne jo ligge tilbage efter en ældre fase,

der var opgivet før byen omkring domkirken kom til (39). Det argument for en samtidig bebyggelse i 1100-årene og en del af 1200-årene, som randskårene supplerer med, består af de samme randtypers tilstedeværelse i samme periode og i flere udgravninger, foruden deres jævnt sammenfaldende andele af de her behandlede to største fund.

Endvidere synes type 1 at være uden betydning, mens type 3 og 4 med tyngdepunkt i gruppe A1 ser ud til fortrinsvis at høre til 1100-årene og tiden omkring 1200. Det samme gælder til en vis grad type 5, som imidlertid i Korsbrødregård tillige er så stærkt repræsenteret i gruppe A2, at der sandsynligvis er tale om en vedblivende produktion, især da typen samtidig praktisk talt falder bort inden for gruppe A1. Bemærkelsesværdigt er det måske, at den "enkle" type 2 ser ud til at mangle i tiden før 1200 ifølge Rosenallé-fundet, eftersom den efter ca. 1200 overvejende er knyttet til gruppe A1 i Korsbrødregård. Hvad angår type 5 og måske også type 6 kunne det overvejes, om der her er tale om lokale træk. Type 5 er – bør det nævnes – til stede i Slesvig, mens de øvrige typer er hentet i udgravningen ved Århus Søndervold (40).

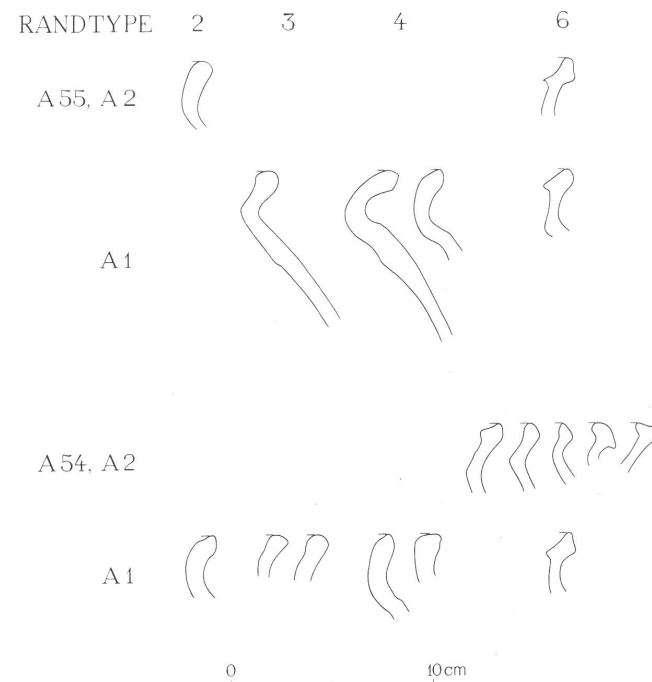

Fig. 18. Smalleslippe-udgravningen, randskårene fra gruppe A1 og A2, fundet i de to ældste fundførende lag, A54 og A55. Skårene er fordelt på randtyper. Tegning: Aage Andersen.

Fig. 19. Smalleslippe-udgravningen, randskår fra lag A53, tilhørende gruppe A1 og med randtype 3. På skårets yderside ses et tydeligt aftryk af et stykke fintvævet tekstil, formentlig hørslørred. ASR 941 x 45. Foto: Rita Fredsgaard Nielsen. Tegning: Aage Andersen.

lag A-nr	Gruppe	1	2	3	4	5	6	7	8	n
13	A2							1		
18	A1								1	
15	A2							3		1
22	A2							1		
28	A1			1	1					
34	A1									
TEGL										
36	A1		2		1			2		
42	A1		1							
43	A1				1			3		
45	A1							2		
49	A1				1					
47	A1		1					1		
48	A1				1					
48	A2							2		
52	A1			1	1					1
53	A1			3			1			
53	A2							1		
55	A1			1	2			1		
55	A2		1					1		
54	A1		1	2	2			1		
54	A2							5		
Total	A1		5	8	11	1	10		2	37
Total	A2		1				14		1	16

Fig. 20. Smalleslippe-udgravningen, samtlige 53 gråbrændte randskår, fordelt på randtyper. 1): dækplanke, fældet 1212 og tidligst anvendt samme år. 2): sekundært anvendte stavplanker (fig. 13), tidligste fædningssår henholdsvis 1156 + ? og 1166 + 25. Fremkomsten af tegl fra og med lag A34 er markeret, jvf. fig. 12. Tre skår falder uden for de opstillede hovedtyper.

At den udviklede randtype 6 er markant til stede i 1100-årene falder i tråd med lignende randformers opdukken i Ribe-området fra omkring år 1000 (41). Siden udvikler type 6 sig, ledsaget af type 7, til den helt dominerende type, som det ses bl.a. af Korsbrødregårds senere faser fra ca. 1300 og opefter. Denne sidste iagttagelse bør med tiden efterprøves over for andre senmiddelalderlige fund fra byen, herunder ikke mindst fra området nord for åen, hvor der måske foregik en vis "rekolonisering" udover byens markerede grænse ved Nørreport. Dette spørgsmål skal imidlertid ikke forfølges videre her (42).

Gruppe B1, det blyglaserede, rød- eller gråbrændte gods, dukker i Smalleslippe frem allerede fra starten af de påviste aflejringer. Nævnes skal en fintmagret,

blegrød til orangerfarvet vare med delvist dækkende, klar blyglasur fra bundlagene A54 og A53. Herfra foreligger henholdsvis 1 og 2 af disse skår, som ganske svarer til et større fragment af en kande (fig. 22,1) fra en udgravning i 1990 på nordsiden af åen ved Ribelunds gartneri sydøst for jernbanestationen (43). Fra det jævngamle A55 kommer et randskår af fint, gråt gods med delvist dækkende, grøn blyglasur på indersiden, antagelig fra en skål (fig. 22,2). Blandt skårene i B-gruppen findes fragmenter af flanderske kander med grøn glasur samt under B2 rullestempelede stykker. Første gang et grønglaseret skår med sandsynlig flandersk oprindelse optræder, er i lag A49, dendrokronologisk dateret til tidligst 1212 eller derefter.

Randtype	Gruppe	I	II	III	IV						
					1	2	3	4	5	6	1-6
7	A2			12	11	1	23		3		37
	A1				2						2
6	A2		14		62	23	161	11	135	17	409
	A1	52	10	128	64	6	14	7	6	5	102
5	A2				3	2	23	3	18		49
	A1	11	1	22	16	5	1	1			23
4	A2			5	2	4	4		2	2	14
	A1	43	11	198	35	10	6	4	10		65
3	A2			4	11	3	11		1		26
	A1	44	8	100	69	11	4	4	3		91
2	A2				7	3	9	3	5		27
	A1			65	34	2	27				63
1	A2		1	7		1					1
	A1	2	5	16	7		1				8
Subtotal	A2	0	15	28	96	37	231	17	164	17	562
	A1	152	35	529	227	34	53	16	19	7	356
Total		152	50	557	323	71	284	33	183	24	918

Fig. 21.1. Rosenallé- (I), Smalleslippe- (II), Grønnegade- (III) og Korsbrødregård-udgravningen (IV), gråbrændte randskår fordelt på randtyper. Korsbrødregård-fundet falder i seks faser. 1: ca. 1200 - ca. 1300. 2: ca. 1300 - første halvdel af 1300-årene. 3: første halvdel af 1300-årene - anden halvdel af 1300-årene. 4: anden halvdel af 1300-årene - ca. 1400. 5: ca. 1400 - midten af 1400-årene. 6: midten af 1400-årene - ca. 1500. Faseopdelingen hviler på de udgravede anlægs bygningshistorie, samt dateringen af møntfundene.

Blandt gruppe C, Andenne-godset, er i lag A52 et randskår af en pottetype, som tidligere er fundet i Ribe i lag fra før 1179/80 (44). I A52 lå endvidere de første skår af grønglaseret Rouen-vare, nemlig tre skår med lister, skæl og rullestemplet dekoration. Yderligere skal nævnes et bundfragment af en miniaturekrukke med skinnende glasur fra lag A36 (fig. 23,1), mens en lille grønglaseret hestefigur stammer fra A34 (fig. 23,2). Begge svarer til fundene fra Grønnegade (fig. 6) og andetsteds i byen (45).

For både Pingsdorf- og Paffrath-varerne, gruppe D1 og D2, gælder, at de optræder mest talstærkt i den teglfrie zone, for Pingsdorfs vedkommende især i de

dybestliggende lag. Hele 91%, henholdsvis 98,9% af de to varer er fundet under afretningsplanken A49 med fældningen og tidligste anvendelse i året 1212. Heri skal dog næppe lægges noget afgørende, i hvert fald ikke for Pingsdorf, som andetsteds optræder frem mod midten af 1200-årene. De fleste Pingsdorfskår er gule, men i de ældste lag til og med A52 lå foruden de i alt 34 stk. gule skår henholdsvis 16 olivengrønne og 15 hvidlige skår af samme vare. Den samtidige optræden af de tre farvevarianter, som også kendes fra andre fund (46), går altså igen her. Et fragment af et kugleformet bæger med en elegant rød bemaling fra lag A52 (fig. 24) kan være fra produktionens senere fase

Randtype	1	2	3	4	5	6	7
1500							
1450		—	—	·	—	—	·
1400	·	—	—	·	·	—	—
1350	·	—	—	·	·	—	—
1300	·	—	—	·	·	—	—
1250	·	—	—	·	·	—	—
1200	·	—	—	·	·	—	—
1150	·	—	—	·	·	—	—
1100	·	—	—	·	·	—	—
	A1 A2	A1 A2	A1 A2	A1 A2	A1 A2	A1 A2	A1 A2

Fig. 21.2. Sammendrag af fig 21.1. De lodrette, fuldt optrukne linier antyder de pågældende randtypers fortrinsvise udbredelse i tid. Prikkerne markerer punktvis eller spredt forekomst.

omkring 1200 (47). Paffrath kan antagelig med rette opfattes som karakteristisk for 1100-årene, og at næsten-stentøj findes fra og med 1100-årenes slutning, er dokumenteret gennem tidligere fund (48).

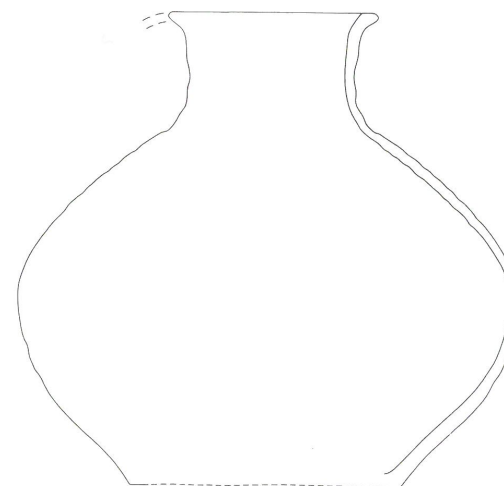
3. Nord og syd for åen

Når det gælder *handelskeramikken* som helhed, må de væsentlige forskelle mellem fundene fra åens sydbred og Rosenallé-udgravningen fremhæves. Møntfund og dendrokronologiske dateringer placerer opførelsen af de tre huse ved Rosenallé i 1100-årenes første del. På samme grundlag dateres deres reparation og fortsatte brug til ind i samme århundredes anden del, hvilket på dette sted vil sige til efter teglens opdukken (49). Der er altså tale om en periode, der som helhed kan tænkes at falde sammen med de ældste lag i den gamle Grønnegade-udgravning, omend en nærmere sammenligning er umulig. I forhold til både Smalleslippe- og Korsbrødregård-fundet er der fortrinsvis tale om ældre materiale.

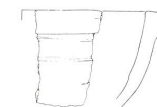
Blandt de tre Rosenalléhuses i alt ca. 9.000 skår, hvoraf alle de gråbrændte tilhører gruppe A1, er der foruden disse imidlertid blot i alt 103 stykker, som er fra

importerede kar, svarende til 1,1%. Nærmere bestemt drejer det sig om 16 Andenne-, 6 Rouen-, 29 Pingsdorf- og 52 Paffrath-skår. Handelskeramik satte altså ikke i synderlig grad sit præg på dette udsnit af Ribe nord for åen i 1100-årene.

Det modsatte er som fremhævet i ekstrem grad tilfældet med det lidt yngre fund fra Smalleslippe (fig. 16-17) og med Korsbrødregård, foruden at det selvfølgelig gælder Grønnegade-udgravningen (fig. 3). Dette underbygges af endnu et par andre udgravninger på sydsiden af åen. I Badstuegade nordvest for Sct. Catharinæ kloster rummede en lagserie fra efter ca. 1150 til engang efter midten af 1200-årene mindst 16,5% importskår (grupperne C og D), mens der fra samme periode på Riberhus Slotsbanke er tale om en andel på 17,8% for de nævnte to gruppers vedkommende ud af i alt godt 3.500 skår (50). En enkelt udgravning på nordsiden af åen mod en række undersøgelser på sydsiden tillader kun hypotetiske svar på vore spørgsmål. Men såfremt handelskeramikken fra 1100-årene og indtil begyndelsen af 1200-årene overvejende er knyttet til domkirkesiden, skyldes det måske, at handelen og dens folk foretrak sydbredten fra og med denne tid. Årsagen kan bl.a. være nye transportmidler - bedre skibstyper - forlægning af vejlinier - og i den forbindelse anlæggelse af en ny type

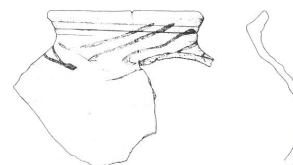
22,1

22,2

23,1

24

23,2

Fig. 22-24. 22,1: Rødbændt kande med delvist blyglaseret yderside, fragment fundet ved udgravning på Ribelunds område, syd for tomten af Sct. Nicolai kloster. ASR 926 x174. 22,2: Smalleslippe-udgravningen, randskår af fint, gråt gods med indvendig grøn blyglasur. ASR 941 x47. 23,1: Smalleslippe-udgravningen, fragment af blyglaseret miniaturekar af pibeler, ASR 941 x25. 23,2: Smalleslippe-udgravningen, fragmenteret hestefigur af pibeler med mørkfarvet blyglasur. ASR 941 x20. 24: Smalleslippe-udgravningen, kugleformet bæger bemalet med røde streger, Pingsdorfvarve. ASR 941 x44. Rekonstruktion og tegning: Aage Andersen.

Fig. 25. Forenklet rekonstruktion af Ribes oprindelige byterræn. Med vandret signatur vises udbredelsen af vandlidende og sumpede områder omkring åen. Omfanget af opfyldningerne fremgår af de nuværende åbredders forløb. De væsentligste udgravninger er markeret. 1: Grønnegade. 2: Smalleslippe. 3: Korsbrodregård. 4: Rosenallé. 5: Riberhus. 6: Badstuegade. Efter: Frandsen, Madsen og Mikkelsen 1990. Tegning: Børge H. Nielsen.

havn med front mod åen i form af lossekaj eller anløbsbroer samt bagvedliggende varehuse?

Opfyldningerne fra tiden før og omkring 1200 synes at have hævet og byggemodnet et betragteligt areal øst for linien Hundegade–Stenbogade–Grønnegade (fig. 25). Og netop ved den tid er det karakteristisk for de middelalderlige, nordvesteuropæiske søfartsbyer, at deres havnefronter udbygges (51). Som antydning i indledningen vokser en købmændsdrævet, bybaseret handel frem i tiden omkring 1200, efterfulgt af en intens byudvikling. Med fjerne rødder i bl.a. messerne i det franske Champagne og det flandriske lavland formodes

den sydskandinaviske fjernhandel at være overgået fra Slesvig til den nye by Lübeck ved Travelfoden, hvorfra købmænd søgte mod øst og nord over Visby til Novgorod – i de første par årtier af 1200-årene begunstiget af den danske konges beherskelse af Østersøen (52). Omend Ribe, som ikke mindst handelskeramikken bevidner det, var og blev vestvendt, må byens historie i denne periode ses i en sådan sammenhæng. I modsætning til Slesvigs fastholdt eller udbyggede Ribe imidlertid sin gamle position, men det synes at have krævet en betydelig omstrukturering af byens topografi i form af bl.a. et havneanlæg. Mens man gradvist

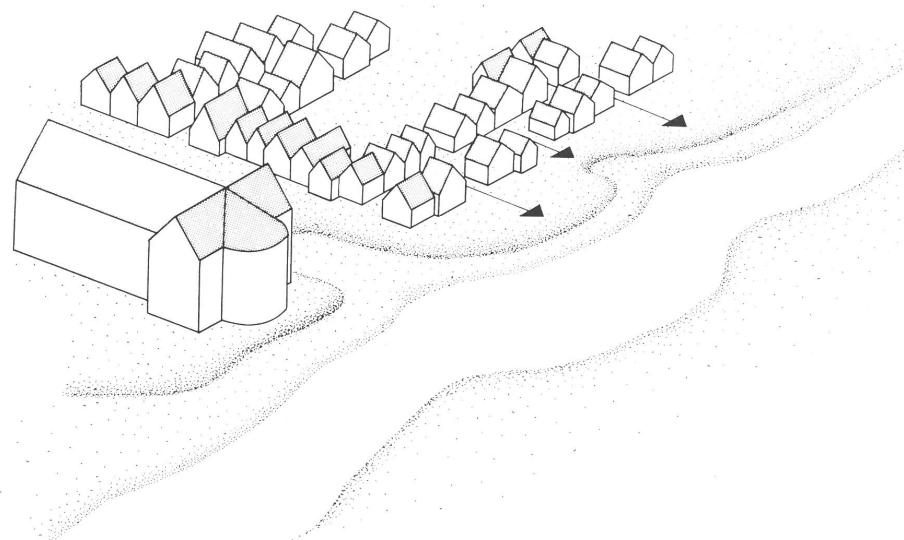

Fig. 26. Forsøg på at antyde omfanget af opfyldningen af den vestre del af Ribe ås bassin, som det kan være foregået allerede i tiden omkring 1200. Grovt udregnet er der anvendt ca 100.000 kubikmeter fyld inden for det samlede område på ca. 7 hektar. Fortlæg: PKM. Tegning: Lars Hammer.

forlod den gamle bebyggelse Hedeby på sydsiden af Slien til fordel for den nye havn i det nuværende Slesvig på nordsiden af vandet (53), forskød tyngdepunktet i Ribe sig inden for et mindre område fra åens nord- til dens sydbred. I begge tilfælde kan det være en modernisering af havneforholdene, som ligger bag. I Slesvig dateres de første anløbsbroer dendrokronologisk til 1087 (54), mens forskydningen i Ribe som vist må have været i gang før eller senest omkring 1200.

Ribes havn i højmiddelalderen har Mogens Bencard villet søge nord for åen ved Sct. Peders kirke, bl.a. fordi de daværende udgravningsresultater og de skrevne kilder samstemmende kunne tolkes derhen, at udbygningen øst for Grønnegade til og med Skibbroen først afsluttedes ved 1400-årenes midte (55). Om byggede grunde på Grønnegades østside nær Torvet og byens Rådhus hedder det således i 1351, 1352 og 1394, at de har gangsti fra deres østligste huse til åen (56). Grønnegade selv er nævnt med navn i 1291 (57). Dendrokronologisk datering til efter 1196 af et fragment af en træbrolægning i gaden kan antyde en anlæggelse noget før denne omtale (58). Fiskergade omtales 1448, mens Skibbroen findes nævnt 1450–60 (59). Måske er de to heller ikke stort ældre som selvstændigt betegnede elementer, dersom vi forestiller os, at området

mellem åen og Grønnegade via gangstier og slipper var knyttet til denne sidste gade som havneterræn. Grønnegades navn betyder egentlig Grønningernes gade, dvs. folk fra byen Groningen, og på samme måde kaldtes Præstegade for Normannegade, hvilket sigter til indbyggerne i Normandiet. I denne navngivning kan som formodet være afspejlet et par af målene for Ribes udevæltts forbindelser (60), selv om omfanget af samkvemmet ikke dermed er givet. De kendte skriftlige kilder afdækker endvidere ikke omfanget af det opfyldte, formodede havneterræn øst for Grønnegade, kun dets sammenhæng med gaden i 1300-årene. 150–200 år tidligere, hvor de dybeste aktivitetsslag i Smalleslippe dannedes ovenpå den opfyldte å, lå der imidlertid også huse ved den nuværende Badstuegade nordvest for det senere Sct. Catharinæ kloster. Her er de tidligst kendte anlæg ovenpå forudgående opfyldning af åen dendrokronologisk dateret til mellem "efter 1144" og 1179/80. På stedet for det nuværende Riberhus aflejedes de ældste lag i meget lavt niveau (ca. kote 1,90 DNN) ved midten af 1100-årene (61).

Disse to opfyldte arealer befinder sig et stykke henholdsvis syd og nord for Smalleslippe. Opfattes de nogenlunde jævngamle opfyldningslag som dele af en sammenhængende byggemodning af åbassinets vestre

side, omfattede denne et ca. 700 meter langt og gennemsnitligt ca. 100 meter bredt område, i alt omkring 70.000 m² (fig. 25) (62). Hvor mange kubikmeter fyld, der medgik, kan kun skønnes angives (fig. 26). Der er dels anvendt temmelig ren lerfyld, dels mere affaldspræget materiale, men uanset dette afspejles et bysamfund i dynamisk aktivitet. Spørgsmålet er så bl.a., om opfyldningen skete langs hele åbredden på én gang, trinvis og efter fælles, overordnede retningslinier, eller om enkelte områder udbyggedes hurtigere end andre. For at afdække drivkræfterne bag foretagendet, er dette spørgsmål vigtigt. Udover, at et vist samarbejde med en minimal regulering må have været nødvendigt, kan der til støtte for den første antagelse om et fællesforetagende peges på et par iagttagelser. Næmlig de bolværkssætninger på langs af Grønnegade, som blev påvist i 1985 (63), samt den regelmæssige udlægning af forholdsvis tykke, ensartede fyldlag nederst i Smalleslippe. Endelig er vi i en periode, hvor man ikke veg tilbage for store anlægsarbejder. Kirkebyggeriet er oplagt at nævne, men også at f.eks. træbrøllægningen af Puggaardsgade ifølge de udførte dendrokronologiske undersøgelser kom på plads i løbet af nogle få år omkring 1200, også her på delvist ufrekventligt, opfyldt areal (64).

Mere end hypoteser bliver der indtil videre ikke tale om, når det gælder Ribes middelalderlige havnefront. Der må flere udgravninger til i Slippekvarteret af samme type som den i Smalleslippe – eller allerbedst en større, tilbundsående undersøgelse, herunder sammenhængende snit mellem åen og Grønnegade.

4. Nordsøkeramikken

Til slut skal blot trækkes et par tråde ud til andre middelalderbyer i Nordvesteuropa, med hvis fund Ribe kan sammenlignes (fig. 27). I bearbejdningen af Århus Sønder vold-materialet, som omfatter perioden ca. 900-1400, indgår i alt ca. 27.100 skår, deraf 2.800 blyglaserede og rødbrændte (10,3%). Heraf er nogle få muligvis af engelsk oprindelse, hvilket måske er en lovlig lav ansættelse af indslaget af fremmed keramik blandt denne gruppe. Af pibelsvarer er kun omtalt en snes skår af Rouen-vare. Pingsdorf og Paffrath mangler helt, mens næsten-stentøj og stentøj tilsammen udgør 190 stykker (65). Disse indførte varer svarer med deres henimod 250 skår til en andel af fundet på ca. 0,9%. Hertil kommer for Århus' vedkommende en mængde Østersøkeramik på skønsmæssigt 1-2% af fundet (66).

I Viborg Sønder sø-udgravningen, hvis tidsramme er ca. 1000-1300, er importkeramikken tilsyneladende lidt mere fremtrædende blandt de i alt 12.961 skår. Andelen af fremmede, blyglaserede varer, pibels-, Pingsdorf-, Paffrath- og stentøjsvarerne er ca. 195 skår, dvs. ca. 1,5%. Hertil kommer 1-2% Østersøkeramik og enkelte skår af angelsaksisk oprindelse (67).

Blandt fundene fra vikingetidsbyen Hedeby er importen anderledes fremtrædende end i Århus og Viborg. Det drejer sig imidlertid om fund, som er ældre end de her fremlagte Ribe-fund. Desuden repræsenterer et vist indslag af bl.a. Andenne-keramik antagelig en middelalderlig restbebyggelse inden for halvkredsvolden. Denne kan have eksisteret til ind i 1200-årene (68), men har dog ikke nødvendigvis været af bymæssig karakter.

Mere givende er det at vende sig til Hedebyes efterfølger, Slesvig, på den anden side Slien. Udgravningen på Schild omfattede en lagfølge på op til fem meters tykkelse inden for et 536 kvadratmeter stort felt. Herfra kommer ca. 55.000 skår, som fordeler sig inden for perioden fra 1000- til 1300-årene. Heraf er ca. 1% indført Østersøkeramik. Pingsdorf, Paffrath og næsten-stentøj ligger på henholdsvis 3, 2 og godt 1%, mens Andenne, Rouen, engelsk glaseret keramik og Siegburg stentøj tilsammen andrager 0,5%. En eventuel andel af importeret rød- eller gråbrændt lertøj med blyglasur er ikke angivet (69). I alt kan den indhandlede keramik part af Schild-fundet sættes til mindst ca. 8%, hvoraf altså de forholdsvis tidlige varer som Pingsdorf og Paffrath udgør over halvdelen.

Et udsagn af den art, som fig. 27 rummer, må altid tages med forbehold, således som også gennemgangen af de forskellige undersøgelser har peget på. Set i historisk sammenhæng er det frem for alt væsentligt at erindre, at de forskellige fund ikke uden videre må opfattes som samtidige i streng forstand, selv om der er hæftet enslydende arkæologiske dateringer på dem. Men som helhed fremtræder Ribe på denne baggrund med et stærkt præg af import, omend ikke som i Slesvig især i tiden før 1200, men i endnu højere grad i den efterfølgende periode. Forholdet illustreres yderligere af, at der ses at være mindst ca. 63 og 3 kar af henholdsvis Pingsdorf-vare og Rouen-vare blandt Slesvigs ca. 55.000 skår overfor Grønnegades ca. 25, henholdsvis 40 stykker af samme slags. Yderligere Ribe-fund fra 1000- og 1100-årene kan imidlertid tænkes at udjævne forskellen mellem de to byers fund – som nævnt behøver Rosenallé ikke at være typisk for Ribes 1100-tals keramikfund (70).

I fortsættelse heraf skal nævnes de højmiddelalderlige keramikfund fra Lübeck, som knap nok rummer handelskeramik (71). Antagelig skal dette opfattes som en illustration af, at de vesteuropæiske varer ikke fragtedes med til Lübeck, hverken over land eller pr. skib nord om Jylland. Der er næppe tale om, at Lübecks position som handelsby afspejles i sammensætningen af keramikfundene. For bedre at forstå Lübecks position må der imidlertid inddrages fund fra rækken af tysk-grundlagte byer langs Østersøens sydkyst. Spørgsmålet er nemlig, om Lübeck kan være typisk for Østersøens høj- og senmiddelalderlige fundbillede, eller om nogle af disse byer måske rummer fund af f.eks. glaseret lertøj af dansk oprindelse – foreløbige iagttagelser kunne faktisk tyde på det (72).

	Periode i årh.	Total	Handelskeramik		
			Østersø %	Nordsø %	
Århus	10.-15.	27100	1-2	0,9	
Viborg	11.-14.	12961	1-2	1,5	
Slesvig Schild	11.-12.	54490	6	12	
	13.-14.		0	*3,2	
Hollingstedt	11.-12.	8411	0	*29,5	
Bergen	12.-15.	ca. 100000	0	100	
Oslo Mindets tomt	12.-16.	1342	0,4	99,6	
	Oslogate 3+7	85	0	100	
	Søndre felt	12.-15.	2373	0,6	99,4
Trondheim	11.-16.	12070	0,008 (1 stk)	99,9	
Ribe - nord Rosenallé	12.	8750	0	1,1	
Ribe - syd Grønnegade	12.-14.	≥20251	0	*≥18,5	
	Smalleslippe	12.-13.	1462	0	*45,9
	Riberhus	12.-13.	3553	0	*18,8
	Badstuegade	12.-13.	753	0	*17,1
	Korsbrødregård	13.-15.	23882	0	*9,4

Total: kun middelalderskår.

*: incl. 10% af gruppe B (dog ingen B i Rosenallé).

Fig. 27. Fordeling af keramikvarer fra forskellige byer, samt fra de særligt omtalte udgravninger i Ribe.

Endnu en sammenligning skal anføres, nemlig med fundene fra den norske by Bergen, hvis handelsforbindelser med både England og det hanseatiske område slår igennem i fundene. Fra udgravningerne på Bryggen foreligger i alt over 100.000 skår, – måske noget mere – fra en flade på ca. 6.000 m², repræsenterende tiden fra 1100-årene til middelalderens slutning, stort set. Lagtykkelsen var i disse udgravninger op til 8 meter, og specielt bør bemærkes, at al den fundne middelalderkeramik i Norge er importeret, for man lavede ikke lertøj i Norge i middelalderen. Nogen absolut sammenligning på rent kvantitativt grundlag mellem f.eks. Bergen og Ribe er altså ikke uden videre mulig. De eneste indtil nu publicerede grupper af Bryggen-fundene er Pingsdorf og næsten-stentøjs varerne, som Hartwig Lüdtke fremlagde i 1989 (73). I alt er der identificeret ca. 2.500 Pingsdorfskår, hvilket svarer til mellem 76 og 112 kar. Heraf er omkring 1/4 amforer eller kander, mens resten udgøres af bægerfragmenter. I det decimerede Grønnegade-fund ligger som nævnt mindst 25 individuelle kar af Pingsdorf fra en langt mindre omfattende udgravning, hvis vi ser på antallet af udgravede kubikmetre. Derimod kan mængden af skår fra Grønnegade oprindelig have nærmet sig Bryggematerialet i omfang (fig. 3). Bliver vi i Norge, kan historien fra Bergen gentages med de nyligt publicerede keramikfund fra Folkebibliotekstomten i Trondhjem samt med Oslo-fundene, hvor der i bege tilfælde ligeledes kun er tale om import (74). Disse fund afspejler tilstedeværelsen af, men ikke omfanget af de tre norske byers handelskontakter med andre nordeuropæiske områder. Uanset hvad man ellers brugte til koge- og drikkekar i Norge – metal, træ eller sten – så ved vi ikke, hvad keramikken fra de endnu forholdsvis isolerede bygravninger egentlig kan sammenlignes med, for at dens betydning for det respektive bysamfund kan belyses. Noget tilsvarende gælder til en vis grad også for de ripensiske byfund, og konklusionen må blive, at mængden af fremmed keramik ikke i sig selv afspejler handlens omfang, eller at sammensætningen af et fund viser handelsvejene. Heller ikke tidspunktet for en handelsforbindelses start kan i øvrigt angives ud fra tilstedeværelsen af keramik, og det er næsten det værste (75). Hvad keramikken viser i den store sammenhæng, er, inden for hvilket udvekslingsområde, fundstedet ligger. De Nordsø-handelsbyer, der lå nærmest produktions- og distributionscentrene, eller som Ribe var begunstiget af gode søveje, eller som de norske byer var underkastet helt særlige vilkår, har de fleste fund, og disse stammer fortrinsvis fra de perioder, hvor byerne i øvrigt blomstrede. I denne sammenhæng kan keramikken så til gengæld udnyttes som analysemateriale i topografiske og socialtopografiske problemstillinger, som – da de igen åbner mulighed for sammenligning fra by til by – er langt mere perspektivrige for den middelalderarkæologiske byforskning end blot det at trække handelsveje op med streger på et kort.

Således kan man noget forenklet karakterisere dele af den ældre forskning i middelalderens keramik og handelsforbindelser, repræsenteret af bl.a. G.C. Dunning (76). Grundlaget var dengang museernes ret tilfældige og ofte dårligt belyste gamle fund foruden et begrænset antal udgravningsresultater. På baggrund af den senere byarkæologiske virksomheds massefund opstillede Hartwig Lüdtke i 1985 en trinvis differentieret, kvantitativ analyse af keramikfund fra en række nordeuropæiske byer (77). Hans fundkort underbygger konklusionen om, at der i 1000- og 1100-årene kan afgrænses to kredse omkring henholdsvis Østersøen og Nordsøen, hvis typiske varer kun sporadisk overlapper hinanden i fundene. Endvidere er det tydeligt, at tyngden i fundene af den nordvesteuropæiske tidligmiddelalderlige handelskeramik ligger langs floderne og langs kysten i Nordvesttyskland og Nederlandene, hvorfra forbindelsen er gået nordpå. Dette gælder tilsyneladende også det blygtaserede lertøj (78). Senere har Lüdtke kortlagt den skandinaviske udbredelse af en række også i Ribe fremtrædende typer handelskeramik, hvor han med tilslutning til Wolfgang Hübeners ældre arbejder adværer mod risikoen for, at udbredelseskort opfattes ukritisk og uden kendskab til de egentlige fundomstændigheder (79).

Resultatet af sammenligningen mellem en række Ribe-fund og andre byers materiale falder for så vidt inden for rammerne af Lüdtkes hovedkonklusion fra 1985. Samtidig skal det fremhæves, at sådanne kvantitative sammenligningers holdbarhed må forudsættes, at der ikke kun inddrages et enkelt nok så stort fund fra hver by, men at hver af disse indgår med flere, indbyrdes sammenlignelige fundkomplekser. Tillige må bedømmelsen og dateringen af sådanne enkeltfund tage udgangspunkt i den på stedet mest typiske vare, for Ribes vedkommende som tidligere påpeget den gråbrændte keramik af hjemlig oprindelse (80). De stærkt varierende tal for Ribe-fundenes andele af handelskeramik er en understregning af dette, og af, at man kun med forbehold kan opstille generelle karakteristika af selv en så forholdsvis velbelyst middelalderbys keramikfund. Den hollandske byarkæolog Hans L. Janssen har udtrykt det på den måde, at de resultater, man opnår ved tværgående fordybelse i en bys fund, bedst vil kunne karakteriseres som "diakrone lokalstandarder", og at det netop er gennem beherskelsen af disse, man kan udnytte de kvantitativt overvældende fund på kvalitativ vis. De iagttagne forskelle byder på muligheder for, at bytopografiske og socialtopografiske problemstillinger kan søges løst inden for rammen af fund fra hele den pågældende by og dens omland, herunder også fra andre byer (81).

Af og til nævnes ganske vist, at nu må det være nok med fremdragelsen af de store fund af især keramik fra middelalderens byer, og at vi allerede har rigeligt med materiale at bearbejde. Det sidste er rigtigt, omend under den forudsætning, at fundene er låst fast i en naturlig stratigrafi, da de ellers kun kan udnyttes i

begrænset omfang. Blandt andet derfor er første led i den nævnte påstand i virkeligheden udtryk for en fejlagtig vurdering. Ikke blot stilles vi som byarkæologer over for den komplekse kildesituation, som samspillet mellem skrevne og ikke-skrevne kilder afstikker, men vi skal tillige holde os klart, at også de arkæologiske fund i sig selv er en modsigelsesfyldt størrelse at arbejde med, og at arkæologiske byfund simpelthen kræver en meget omfattende referenceramme for at kunne udnyttes.

Afslutning

Artiklen præsenterer middelalderlig keramik hovedsagelig fra perioden ca. 1150 til 1300 fra en række udgravninger på sydsiden af Ribe å, dvs. den side, hvor domkirken ligger (fig. 1). Den ældste af disse fandt sted i Grønnegade 1955–56 (fig. 1, 1, fig. 2), som den første byarkæologiske undersøgelse i Danmark, men af de omfattende keramikfund resterer i dag kun en begrænset mængde. Disse fremlægges og diskuteres som vidnesbyrd om Ribes udenlandske forbindelser i begyndende højmiddelalder og inden for rammen af de nordvesteuropæiske handelsbyers oplomstring i tiden omkring 1200 (fig. 3–10).

En udgravning i Smalleslippe (fig. 1, 2) mellem åen og Grønnegade i 1990 har påvist bebyggelse i et niveau omkring kote 2,5 DNN (fig. 11–12) allerede før 1200. Keramikken herfra er bestemt med hensyn til gruppe og omtrentligt antal kar (fig. 16–17), hvoraf visse er fremhævet (fig. 22, 1–2, fig. 23, 1–2, fig. 24). Endvidere er de fundne randskår (fig. 18–20) sammenlignet med randskår fra både nord- og sydsiden af åen, hvilket bekræfter den samtidighed i bebyggelsen i perioden ca. 1100–1230, som Mogens Bencard påpegede (fig. 21). I Smalleslippe er mindst 45% af fundet fra importerede varer, hvilket er meget højt, også i forhold til andre Ribe-udgravninger. Måske skyldes det, at handelskvarteret i byen lå i Grønnegade-området.

Den overraskende tidlige datering af den første bebyggelse i Smalleslippe set i sammenhæng med andre udgravningsresultater, herunder dendrokronologiske dateringer, tyder på, at opfyldningen af åbas-

sinets vestlige del allerede før 1200 har været meget omfattende. Opfyldningen strækker sig fra området omkring Sct. Catharinae kloster i syd til Riberhus i nord (fig. 25–26). Ud fra en revurdering af de foreliggende oplysninger foreslåes det, at Ribes havn på et tidspunkt før ca. 1200 blev anlagt neden for Grønnegade med front mod åen. Samt at det opfyldte areals udstrækning mod øst stort set kan have svaret til det, vi kender i dag. Derimod skete udlægningen af egentlige gader antagelig først i senmiddelalderen. Indtil da kan området have fungeret i tilknytning til Grønnegade.

Til sammenligning med keramikfundene fra domkirkesiden er inddraget en større undersøgelse af et 1100-tals beboelsesmiljø ved Rosenallé på åens nordside. Dette rummede, i modsætning til fundene fra domkirkesiden, et yderst begrænset indslag af fremmed lertøj. Måske kan denne forskel, som bør yderligere efterforskes i andre fund, underbygge ideen om, at det var handelslivets behov for en omlægning af Ribes havneområde, som førte til, at byens tyngdepunkt varigt forskød sig fra nord- til sydsiden af åen ved tiden omkring 1200.

De fremlagte Ribe-fund sammenlignes i sidste del af artiklen med andre større byfund, såsom Århus, Viborg, Slesvig, Lübeck, Bergen, Trondhjem og Oslo (fig. 27). Byer i det sydlige Nordsøområde nærmere på produktionscentrene lades ude af betragtning i denne sammenhæng. For det importerede lertøjs vedkommende er det tydeligt, at det er forbindelsen ad søvejen til op-havsstedet og til de betydningsfulde transportveje ad de nordvesttyske og nederlandske floder, som er afgørende for, hvor stor andelen af fremmede varer bliver i det lokale fund. Hvor tidligt forbindelsen mellem disse områder og den enkelte by trådte i kraft, kan keramikken næppe sige med sikkerhed. Handelsomfang og handelsveje kan heller ikke direkte aflæses af disse fund. Endelig er det tydeligt, at de fremlagte Ribe-fund er så indbyrdes varierende, at man ved kvantitative sammenligninger mellem forskellige byers fund må forlange, at hver by repræsenteres af et for den rimeligt dækkende materiale. Selv om de foreliggende fund fra flere byer er kvantitativt store, kan deres kvalitet som kilder kun måles ved sammenligning med i første række samme bys andre massefund af lertøj, og dernæst ved at inddrage fremmed materiale.

Noter

1. Stiesdal 1968.
Bencard 1972.
Bencard og Roesdahl 1972 kat. nr. 302 (jf. fig. 4), 306, 308, 315, 324, 332, 333.
Wagner og Bencard 1980.
Madsen 1988c kat. nr. 19-20.
2. Madsen 1982.
3. Frandsen, Madsen og Mikkelsen 1990 s. 18 f. Korsbrødegårdundersøgelsen foreligger i trykklart manuskript og forventes publiceret af Jysk Arkæologisk Selskab, Madsen (udg.), i tryk. Feveile, Jensen og Ljungberg 1990.
Madsen 1982 og 1987.
4. F.eks. Bencard 1972 s. 19 og 1973 s. 172f.
Nielsen 1981 s. 27f.
Madsen 1988a.
5. Danmarks Kirker, Ribe amt 1, 1979 s. 243f.
Nielsen 1981 s. 27f. og 1985 s. 39f.
6. Duby 1973.
Gelling 1988.
Madsen 1989 s. 172f.
Gelling 1991.
7. Jf. note 1. ASR j.nr. 52/64 D, NM2 j.nr. 1099/90, Ribe domkirke s., sb.nr. 42, Ribe domkirke s. Beretning ved Mogens Bencard 17. nov. 1958. Herunder de originale gravebøger, opmålinger og aftryk af fotos fra Nationalmuseets 2. afdeling. Desuden opmålinger i 1:1 af en del af keramikken ved I. Arthur-Nielsen. Dendrokronologisk datering udført 1975 af Ordinariat for Holzbiologie der Universität Hamburg på grundlag af årringsmåling på Nationalmuseets 8. afd., dennes j. nr. A4236. Museumsdirektør Mogens Bencard takkes for kritisk gennemlæsning og diskussion af manuskriptet til artiklen.
8. Stiesdal 1968 s. 159.
9. Jf. Bencard i Bencard og Roesdal 1972 s. 18.
10. Madsen 1982 og 1987, jf. bibliografi om dansk middelalderkeramik, Madsen 1986.
Angående sorteringen i grupper, jf. Erdmann m.fl. 1984. Det højmiddelalderlige, glaserede lertøj, specielt fremkomsten af blyglasuren, er diskuteret i Madsen, i trykken 1. Grundlæggende oversigt i Hurst (ed.) 1969.
11. Berg 1974.
12. Dunning 1968 s. 47f.
Bencard 1972 s. 14.
Verhaeghe 1982.
Verhaeghe 1989.
Seneste oversigt over engelsk middelalderkeramik, McCarthy og Brooks 1988.
13. Bencard 1979.
Madsen 1980, kat.nr. 13.
Skårene fra Damme er på grundlag af disse to artikler første gang identificeret af Dr. Bieke Hillewaert i forbindelse med bearbejdningen af det pågældende fundkompleks. Jeg er Bieke Hillewaert taknemmelig for at have vist mig disse skår og for tilladelsen til at nævne dem.
14. Trimpe Burger 1963.
Dunning 1968 s. 47f., jf. note 12.
Bencard i Bencard og Roesdahl 1972 s. 12, jf. kat.nr. 13.
Trimpe Burger 1974.
15. Lütke 1985 s. 55.
Madsen 1988c, jf. Madsen i trykken 1 og 2.
Om glasurens første opdukken i Ribe, Madsen 1985.
16. Jf. Panhuysen 1982 s. 49f.
17. Borremans og Warginaire 1966.
Lütke 1989a.
18. Borremans og Warginaire 1966 s. 86f.
19. Bencard 1972 fig. 6-8.
Samme type lysestagede dendrokronologisk dateret til mellem "etfer 1144" og 1179, Madsen 1985 s. 61.
Jf. Lütke 1985 Taf. 37,3 og Hjermind 1989 s. 84.
20. Barton 1965.
Jf. Erdmann m.fl. 1984.
21. Madsen 1982 s. 83f.
Lütke 1989b.
22. W. Janssen 1987 (Typ 7) s. 22ff.
Madsen 1987 s. 195. Om Palfraht: Lung 1956.
Dunning 1968 s. 56f.
Bencard 1972 s. 15.
Madsen 1982 s. 87.
Lütke 1985 s. 62, jf. W. Janssen 1987 s. 25.
Lütke 1989a s. 219f.
23. Lütke 1989b s. 55f.
24. J.nr. ASR 941, udgravningen fandt sted med støtte af Det Arkæologiske Nævn. Den blev udført af cand. phil. Lene B. Frandsen (nu museumsinspektør ved Varde Museum) og Per Kristian Madsen, beretning ved førstnævnte.
25. Oplydningerne behandles bl.a. af:
Bencard 1977 s. 61f.
Nielsen 1981 s. 21f.
Madsen, Balslev Jørgensen og Petersen 1984 s. 68.
Petersen 1985 s. 105.
Nielsen 1985 s. 26ff., 43, 113ff., 157.
Madsen 1989 s. 173ff.
Frandsen, Madsen og Mikkelsen 1990 s. 6ff.
Madsen i trykken 3.
26. Jensen 1984 s. 15ff.
Nielsen 1985 s. 37.
27. Jensen, Madsen og Schiørring 1983 s. 164f., jf. en i forhold hertil ændret datering af de ældste lag, Frandsen, Madsen og Mikkelsen 1990 note 32.
28. Wormianum sag nr. 431, undersøgelse ved Carsten Sønderby.
29. Se note 28.
30. Om tegl, Madsen 1987, s. 195.
31. Jf. Lütke 1985 s. 81ff. og 1989b s. 58f.
32. Bencard 1977 s. 67.
33. Bencard 1977 s. 77 jf. s. 63f.
34. Overdammen 6 omlagt af Bencard 1973 s. 148f., hvor der foreslåes en datering til ca. 1250-1300. Til grund for den her fremsatte vurdering er lagt et andet parti skår fra samme undersøgelse, som siden da er indgået i Den antikvariske Samling, Madsen 1988c s. 81.
35. Madsen 1982 s. 81.
Madsen 1987.
36. Bencard 1974 s. 24.
Nielsen 1985 s. 37, 156f.
37. Jf. Madsen 1989.
38. Lütke 1985 s. 42 og Andersen, Crabb og Madsen 1971:
Type 1 = Søndervold IIa
- 2 = - Id.
- 3 = - Ie.
- 4 = - IIc.
- 5 = Schild nr. 12.
- 6 = Søndervold IIb.
- 7 = - IIx.
Sammenstillingen vedrører kun formerne, ikke dateringen af disse. Sammenligningen mellem randformerne er kort fremlagt i Madsen 1991, jf. Madsen i trykken 3.
39. Jensen 1987 s. 10.
40. Angående området nord for åen i middelalderen, Nielsen 1979 s. 33f. og 1985 s. 89f., 107ff., hvor oplysningerne fra jordebogen fra 1460-erne antages at bidrage til billedet af byen i den tidlige middelalder jf. fig. 136-37. Som det her antydes med udtrykket "rekolonisering", kan der også være tale om et gadenet, der er opstået langt senere uden kontinuitet bagud.
41. J. nr. ASR 926, udgravning ledet af Stig Jensen og Claus Feveile, som takkes for henvisningen.
42. Madsen 1985 fig. 4,2.
43. Madsen 1988c.
44. Madsen 1982 s. 87.
Lütke 1985 s. 61.
Lütke 1989 s. 42, 54.
45. Friedrich 1988 s. 280, Abb. 9: type IIc på motten Husterknupp.
46. Madsen 1982 s. 195.
47. Feveile, Jensen og Ljungberg 1990 s. 44ff. Gennemgang af

udgravningens keramikfund ved Kirsten Ljungberg og Per Kr. Madsen.

50. Madsen 1985 og 1987 s. 192f.
51. F.eks. Herteig (udg.) 1985 samt bidragene i LSAK 7, 1983.
52. Hoffmann 1983 s. 43.
Jf. Stob 1979 og Lütke 1989b s. 61f.
53. Lütke 1985 s. 134ff., jf. Vogel 1983.
W. Janssen 1987 s. 137f., 142.
54. Vogel 1983 s. 24f.
55. Bencard 1977 s. 61f.
56. Nielsen 1981 s. 21f. og 1985 s. 180f.
57. Nielsen 1985 s. 171.
58. Frandsen, Madsen og Mikkelsen 1990 s. 7.
59. Nielsen 1985 s. 94, 114.
60. Nielsen 1985 s. 94, 161.
61. Madsen 1985.
Madsen og Mikkelsen 1985.
Frandsen, Madsen og Mikkelsen 1990 s. 7.
62. Madsen 1989 s. 173ff.
Frandsen, Madsen og Mikkelsen 1990 s. 6ff., hvor der i modsætning til her holdes fast ved, at opfyldningerne af åen i alt væsentligt først afsluttedes i senmiddelalderen. Om opfyldningerne se i øvrigt note 25.
Den her fremførte opfattelse er diskuteret i Madsen i trykken 3.
63. Petersen 1985 s. 105.
Jf. Nielsen 1985 s. 113f.
64. Frandsen, Madsen og Mikkelsen 1990 s. 14. Den her anførte foreløbige datering er siden bekræftet og indsnævret af supplerende dendrokronologiske prøver, j.nr. ASR 778, Wormianum sag nr. 393, undersøgelse ved Carsten Sønderby.
65. Andersen, Crabb og Madsen 1971 s. 96f.
66. Andersen, Crabb og Madsen 1971 s. 86.
67. Hjermind 1989 s. 66, 77f.
68. W. Janssen 1987 s. 27, 137f., 142.
69. Lütke 1985 s. 22.
70. Af større fund fra området foreligger den middelalderlige del af

Litteratur

- Andersen, H.H., Crabb, P.J. og Madsen, H.J. 1971. Århus Søndervold, en byarkæologisk undersøgelse, København 1971.
- Barton, K.J. 1965. Medieval Pottery at Rouen, The Archaeological Journal, vol 122, 1965, s. 73-85.
- Beckmann, B. 1975. Der Scherbenhügel in der Siegburger Aulgasse, Bd. 1 (Rheinische Ausgrabungen, Bd. 16), Bonn.
- Bencard, M. 1972. Medieval pottery imported into Denmark, Chateau Gaillard, s. Caen, s. 13-22.
- Bencard, M. 1973. Dansk middelalderlertøj med antropomorf dekoration. Et bidrag til den blyglaserede kandes historie, Kuml 1972, s. 139-181.
- Bencard, M. 1974. Ribes ældste udvikling, Mark og Monte 1974, s. 20-27.
- Bencard, M. 1977. Om Ribes Rådhus, Skibbroen, en udgravning, og et formodet stavbøggerværksted, hikuin 3, 1977, s. 59-80.
- Bencard, M. 1979. En middelalderlig pottemaker fra Ribe, Folk og Forskning 2-3, 1979, s. 38-50.
- Bencard, M. 1981ff. (ed.). Ribe Excavations 1970-76, Esbjerg 1981ff.
- Bencard, M. og Roesdahl, E. 1972. Dansk middelalderlertøj 1050-1550, Århus.
- Bendixen, K. m.fl.: Bendixen, K., Kristensen, T.R., Ljungberg, K., Madsen, P.Kr., Mathiesen, H.O., Mikkelsen, H., Schelde-Jensen, B. og Smidt-Jensen, J., En udgravning ved Korsbrødegård i Ribe, i Madsen udg. (i trykken).
- Berg, G. 1974. De s.k. fiskfaten, Kulturen 1974, s. 103-116.
- Bleick, G. (udg.) 1989. Travaux du Groupe de recherches et d'études sur la céramique dans le Nord-Pas-de-Calais, Actes du colloque de Lille (25-27 mars 1988), textes réunis par Gilles Bleick, Numéro hors-série de Nord-Ouest Archéologie 1989.
- Borremans, R. og Warginaire, R. 1966. La céramique d'Andenne, Recherches de 1956-1965, Rotterdam 1966.
- Danmarks Kirker, udgivet af Nationalmuseet, København 1933-.
- Davey, P. og Hodges, R. ed. 1983. Ceramics and Trade, The production

71. materialet fra udgravningerne i Dommerhaven 1974 og Kunstmuseets Have 1975, som jeg forventer at publicere i "Ribe Excavations" (ed. Mogens Bencard, Esbjerg 1981ff.)
Gläser 1987 s. 392f.
Erdmann 1988, s. 299 peger på, at Lübecks forbindelser gik over land mod sydvest, dvs. Sachsen og Westfalen og dermed kun indirekte mod Rhinlandet.
72. Schäfer 1991 s. 25 omtaler fra Rostock "Gelbe, Rote und Glasierte Irdenware sowie Faststeinzeug/Steinzeug" med en samlet procentandel på 10,8% af den pågældende fundhorisont. Fra Elbing (Elbląg i det nuværende Polen) nævner Nawrojski 1991 en importandel på ca. 5% (glaseret, rødbrændt vare og næsten-stentøj) af en fundmængde på omkring 150.000 skår. Hertil kommer de senmiddelalderlige importvarer, såsom stentøj. Rebkowski 1989, Tab. I.1, Tab. III,1-2 og IV,8 viser indført, glaseret lertøj og næsten-stentøj fra Kolberg (nu Kolobrzeg i Polen), grundlagt 1255. Marian Rebkowski takkes for i efteråret 1990 på keramiksymposiet i Slesvig at have vist mig en del af sine fund, som i høj grad ligner det sjællandske, glaserede lertøj.
Lütke 1989b.
73. Jf. Herteig 1985.
74. Reed 1990.
Molaug 1977, 1979 og 1987.
75. Reed 1990 s. 74.
Jf. Madsen 1982 s. 88.
76. Dunning 1968, fig. 31.
77. Lütke 1985 s. 119ff.
78. Lütke 1985 s. 128.
79. Lütke 1989a.
Jf. Lütke 1989b s. 59, hvor fremmed keramik derimod siges at dokumentere direkte kontakt mellem produktionssted og det stuetlige afdagingssted.
80. Madsen 1982 s. 88f.
Reed 1990 s. 81.
81. H.L. Janssen 1990 s. 408.

- and distribution of later medieval pottery in north-west Europe, Papers derived from the Proceedings of the Medieval Pottery Research Group's annual conference at Hull, 1980, University of Sheffield 1983.
- Duby, G. 1973. Guerriers et paysans, VIII-XIIIe siècle, premier essor de l'économie européenne, Bibliothèque des histoires, Paris 1973.
- Duby, G. 1984. Guillaume le Maréchal ou le meilleur chevalier du monde, Paris 1984.
- Dunning, G.C. 1968. The trade in medieval pottery around the North Sea, Rotterdam Papers, A contribution to medieval archaeology, (1), Hsg. Renaud, J.G.N., Rotterdam 1968, s. 35-58.
- Erdmann, W. 1988. Zur Bearbeitung Lübecker Fundkeramik des hohen und beginnenden späten Mittelalters, i: Gaimster, D., Redknapp, M. og Wegner, H.H. (eds.): Zur Keramik des Mittelalters und der beginnenden Neuzeit im Rheinland/Medieval and later pottery from the Rhineland and its markets. British Archaeological Reports, Int. Series 440, s. 299-309.
- Erdmann, W., Kühn, H.J., Lütke, H., Ring, E., og Wessel, W. 1984. Rahmenterminologie zur mittelalterlichen Keramik in Norddeutschland, Archäologisches Korrespondenzblatt, 14, 1984, s. 417-436.
- Feveile, C., Jensen, S. og Ljungberg, K. 1990. Ansvars Ribe endelig fundet - rapport over en udgravning ved Rosenallé i Ribe 1989. By, mark og geest. Årsberetning 1988, Den antikvariske Samling i Ribe, 1990, s. 28-53.
- Frandsen, L.B., Madsen, P.Kr. og Mikkelsen, H. 1990. Byudgravninger og bygningsarkæologiske undersøgelser i Ribe 1983-89, By, mark og geest, 1, Årsberetning 1988, Den antikvariske Samling i Ribe, 1990, s. 2-27.
- Friedrich, R. 1988. Eine chronologisch bedeutsame Bechergruppe der Pingsdorf-Ware, i: Gaimster, D., Redknapp, M. og Wegner, H.H. (eds.): Zur Keramik des Mittelalters und der beginnenden Neuzeit im Rheinland/Medieval and later pottery from the Rhineland and its markets. British Archaeological Reports, Int. Series 440, s. 271-297.

- Gelting, M.H. 1985. Mellem udtørring og nye strømninger, Omkring en syntese-rapport om dansk middelalderhistorie, Fortid og Nutid, Bd. 32,1, 1985, s. 1-12.
- Gelting, M.H. 1988. Europæisk feudalisme og dansk 1100-1200-tal, Kongemagt og samfund i middelalderen, Festskrift til Erik Ulsig, udg. Enemark, P., Ingesmann, P. og Jensen, J.V., Århus 1988, s. 3-17.
- Gelting, M.H. 1991. Fra 1180 til 1215 - en generation i middelalderens historie, Byarkæologi 3, Møde i Ribe den 8.-9. maj 1990, Ribe 1991, s. 6-7.
- Gläser, M. 1987. Keramikchronologie des 12. und 13. Jahrhunderts in Lübeck, Archäologisches Korrespondenzblatt 17, 1987, s. 387-399.
- Herteig, A.E. 1985. The Archaeological Excavations at Bryggen, "The German Wharf", in Bergen, 1955-68, Excavation, Stratigraphy, Chronology, Field-documentation, i Herteig, A.E. (udg.): The Bryggen Papers, Main Series, vol 1, Bergen 1985, s. 9-46.
- Herteig, A.E. (udg.) 1985. Conference in Waterfront Archaeology in North European Towns, No. 2, Bergen 1983, Historisk Museum Bergen 1985.
- Hjermind, J. 1989. Keramik fra udgravningerne ved Viborg Sønderse, Århus 1989.
- Hoffmann, E. 1983. Die schrittweise Ablösung Schlesiens durch Lübeck als wichtigstes Seehandelszentrum an der westlichen Ostsee (ca. 1150-1250), i LSAK 7, s. 39-46.
- Hurst, J. ed. 1971. Red-Painted and Glazed Pottery in Western Europe from the Eighth to the Twelfth Century, Medieval Archaeology, 13, 1969, London 1971, s. 93-147.
- Hübener, W. 1959. Die Keramik von Haithabu, Die Ausgrabungen in Haithabu, Bd. 2, Neumünster 1959.
- Janßen, W. 1987. Die Importkeramik von Haithabu, Die Ausgrabungen in Haithabu, Bd. 9, Neumünster 1987.
- Janßen, H.L. 1990. Medieval Material Culture and the Problem of the Historical Interpretation of Archaeological Evidence: the Example of the Town of 's-Hertogenbosch, Veröffentlichungen des Instituts für Realienkunde des Mittelalters und der frühen Neuzeit, Nr. 13, Mensch und Objekt im Mittelalter und in der frühen Neuzeit, Leben- Alltags- Kultur (Österreichische Akademie der Wissenschaften, philosophisch-historische Klasse, Sitzungsberichte, 568. Bd.), Wien 1990, s. 397-438.
- Jensen, S. 1984. Ribeggen gennem 10.000 år - et bebyggelsehistorisk projekt, Mark og Montre 1984, s. 5-29.
- Jensen, S., Madsen, P.Kr. og Schiørring, O. 1982. Udgravninger i Ribe 1979-81, Mark og Montre 1982, s. 50-65.
- Jensen, S., Madsen, P.Kr. og Schiørring, O. 1983. Danish Archaeology, vol 2, s. 156-170.
- Jürgens, A. 1991. Die Pfaffrath Ware im Rheinland, i Lüdtké, H. (udg.) 1991, s. 33-39.
- LSAK 7 - Seehandelszentren des nördlichen Europa, Der Strukturwandel vom 12. zum 13. Jahrhundert, Beiträge des Ostsee-Kolloquiums Lübeck 1981, Lübecker Schriften zur Archäologie und Kulturgeschichte, udg. af Amt für Vor- und Frühgeschichte (Bodendenkmalpflege) d. Hansestadt Lübeck v. G.P. Fehring, Bd. 7, Bonn 1983.
- Lung, W. 1956. Die Ausgrabung nachkarolingischer Töpferöfen in Pfaffrath, Gemeinde Bergisch-Gladbach, Rheinisch-Bergischer Kreis, Bonner Jahrbücher 155/156, Kevelaer 1956, s. 353-371.
- Lüdtké, H. 1985. Die mittelalterliche Keramik von Schleswig, Ausgrabung Schild 1971-1975, Ausgrabungen in Schleswig, Berichte und Studien 4, Neumünster 1985.
- Lüdtké, H. 1989a. Fünf Karten zur Verbreitung mittelalterlicher Keramik in Skandinavien, Hammaburg NF 9, 1989, Archäologischer Befund und historische Deutung, Festschrift für Wolfgang Hübener, udg. Lüdtké, H., Lüth, Fr. og Laux, Fr., Neumünster, 1989, s. 215-226.
- Lüdtké, H. 1989b. The Bryggen Pottery I, Introduction and Pingsdorf Ware, The Bryggen Papers, Supplementary Series 4, Bergen 1989.
- Lüdtké, H. (udg.) 1991. 7. Kolloquium zur mittelalterlichen Keramik, Schleswig, 23./24. November 1990, Protokoll, Archäologisches Landesmuseum, Christian-Albrechts-Universität Schleswig, 1991.
- Madsen, P.Kr. 1980. På sporet af en nipskisk middelalderpottemager, hikuin 6, 1980, s. 189-220.
- Madsen, P.Kr. 1982. Keramik fra en gravning i Ribes vestby - import, lokalkronologi og datering, hikuin 8, 1982, s. 77-94.
- Madsen, P.Kr. 1985. The Earliest Dated Finds of Glazed Pottery in Ribe, Medieval Ceramics 9, 1985, s. 57-64.
- Madsen, P.Kr. 1986. A survey of the research of Danish medieval pottery, Medieval Pottery, Bulletin of the Medieval Pottery Research Group, 10, s. 57-84.
- Madsen, P.Kr. 1987. On the Dating of Medieval Pottery - in the Light of Recent Finds from Ribe, Journal of Danish Archaeology vol 6, s. 190-197.
- Madsen, P.Kr. 1988a. A short survey of the medieval pottery finds from Ribe (South-Western Jutland, Denmark) - with special reference to the Rhenish imports, i: Gaimster, D., Redknapp, M. og Wegner, H.H. (eds.): Zur Keramik des Mittelalters und der beginnenden Neuzeit im Rheinland/Medieval and later pottery from the Rheinland and its markets. British Archaeological Reports, Int. Series 440, s. 243-258.
- Madsen, P.Kr. 1988b. En udkant af middelalderbyen Ribe, Mark og Montre 1988, s. 61-64.
- Madsen, P.Kr. 1988c. Små krukker fra Ribe, hikuin 14, 1988, s. 79-94.
- Madsen, P.Kr. 1989. Towards a Danish urban archaeology - new results and future work: the example of Ribe, Archaeology and the Urban Economy, Festschrift til Asbjørn Herteig 15. desember 1989, (eds.: Myrvoll, S., Reimers, E., Schia, E., Molaug, P. og Clarke, H.), Historisk Museums Skrifter, Bergen 1989, s. 166-193.
- Madsen, P.Kr. 1990. Det lille hus, Skalk 1989, nr. 6, s. 3-8.
- Madsen, P.Kr. 1991. Formale Entwicklung der harten Grauware des 12. bis 14. Jahrhunderts aus Ribe, Dänemark, i Lüdtké, H. (udg.) 1991, s. 6-9.
- Madsen, P.Kr. i trykken 1. Bleiglierte Miniaturgefäße aus Ribe, Töpfer- und Keramikforschung, 2, udg. Lüdtké, H. og Vossen, R. ("Internationales Kolloquium, Töpferforschung - archäologisch, ethnologisch, volkskundlich", Schloss Gottorf, 19.-21. Nov. 1987).
- Madsen, P.Kr. i trykken 2. Bleiglierte hochmittelalterliche Irdenware in Nordeuropa. - Eine Übersicht im Rahmen des Schleswiger Handbuchprojektes über die mittelalterliche Keramik Nordwesteuropas, Töpfer- und Keramikforschung 3, udg. Vossen, R. ("Internationales Kolloquium, Töpfer- und Keramikforschung im Mittelmeergebiet", Hamburgisches Museum für Völkerkunde, 18.-21. Feb. 1990).
- Madsen, P.Kr. i trykken 3. The relocation of 12th century Ribe - the evidence of the pottery imports, Festschrift presented to John G. Hurst (eds.: Gaimster, David R.M. & Redknapp, M.), Oxford 1992.
- Madsen, P.Kr. (udg.). Udgravninger i Ribes vestlige bydel 1980-87, Jysk Arkæologisk Selskab og Den antikvariske Samling i Ribe (i trykken).
- Madsen, P.Kr., Balslev Jørgensen, J. og Gottfred Petersen, S. 1984. Udgravninger på Sct. Catharinae kloster i Ribe, Mark og Montre 1984, s. 59-69.
- Madsen, P.Kr. og Mikkelsen, H. 1985. Sudergade, Skalk 1985, s. 9-13.
- McCarthy, M.R. og Brooks, C.M. 1988. Medieval Pottery in Britain AD 900-1600, Avon 1988.
- Molaug, P.B. 1977. Leirkarmaterialet fra "Mindets tom", De arkeologiske udgravninger i Gamlebyen, Oslo, Bd. 1, Oslo, s. 72-120.
- Molaug, P.B. 1979. Leirkarmaterialet, De arkeologiske udgravninger i Gamlebyen, Oslo, Bd. 2, (red. E. Schia), Øvre Ervik, s. 33-46.
- Molaug, P.B. 1987. Leirkarmaterialet, De arkeologiske udgravninger i Gamlebyen, Oslo, Bd. 3 (red. E. Schia), Øvre Ervik, s. 229-328.
- Nawrołski, T. 1991. Zur Keramik aus Elbing, i: Lüdtké (udg.) 1991, s. 31-32.
- Nielsen, I. 1979. Ribe bys jordebog, Grundlagt i 1450'erne og videreført til omkring 1600, Esbjerg 1979.
- Nielsen, I. 1981. Torvene i Ribe, hikuin 7, s. 15-32.
- Nielsen, I. 1985. Middelalderbyen Ribe, Århus 1985.
- Panhuyzen, T.A.S.M. 1982. 1981.MAKK.3, Een mijpaal in het onderzoek van de Sint Servaas, De St. Servaaskerk te Maastricht, Facet van de Bouwgeschiedenis, (Campus Liber, Festschrift H. Wonters, Maastricht 1982), s. 21-55.
- Petersen, J.E. 1985. To somme i Ribes klokker, Arkæologiske undersøgelser under et anlægsarbejde, Mark og Montre 1985, s. 99-108.
- Rebkowski, M. 1989. Stan i problematyka badań nad początkami miasta lokacyjnego w Kolobrzegu w świetle trzech pierwszych sezonów badawczych (1986-1988), Kwartalnik Historii Kultury Materialnej nr. 3-4/89, s. 463-479 (Stand and Problematik der Forschungen über die Anfänge der Lokationsstadt in Kolberg im Lichte der ersten drei Forschungssaisons (1986-1988)).
- Reed, I.W. 1990. 1000 Years of Pottery, An analysis of pottery, trade and use, Fortiden i Trondheims Bygrunn: Folkebibliotekstomten, meddelelse nr. 25, Trondheim, 1990.
- Schäfer, H. 1991. Gedanken zur harten Grauware des 13. Jahrhunderts aus Rostock, i Lüdtké (udg.) 1991, s. 24-30.
- Stiesdal, H. 1968. An excavation in the town of Ribe, Denmark, A Preliminary Report, Rotterdam Papers (1), A contribution to medieval archaeology (Renaud, J.G.N. ed.), Rotterdam 1968, s. 155-160.
- Stoob, H. 1979. Schleswig-Lübeck-Visby, Zeitschrift des Vereins für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde, Bd. 59, s. 7-27.
- Trimpe Burger, J.A. 1963. Ceramiek uit de bloeitijd van Aardenburg (13de en 14de eeuw), Berichten R.O.B. 12-13 (1962/63), s. 495-548.
- Trimpe Burger, J.A. 1974. Aardenburgse pottenbakkerswaar, Mededelingenblad Vrienden v.d. Ned. Ceramiek 1974-1/2, s. 2-12.
- Verhaeghe, F. 1989. La céramique très décorée du Bas Moyen Age en Flandre, i Blicke (udg.) 1989, s. 19-113.
- Vogel, V. 1983. Archäologische Stadtkernforschung in Schleswig 1969-1982, Ausgrabungen in Schleswig, Berichte und Studien 1 (Vogel, V. udg.), Neumünster 1983, s. 9-54.
- Wagner, P. og Bencard, M. 1980. Drejet træ fra Ribes middelalder, hikuin 6, s. 163-188.

English summaries

Traded pottery of the Middle Ages from Grønnegade

By Per Kristian Madsen

Pottery finds from a series of excavations on the Cathedral side of the Ribe river are presented (fig. 1). The majority belongs to the period a. 1150–1350. Among them is the material from the first urban archaeological excavation in present Denmark, which took place in Grønnegade in 1955–56 (fig. 1,1, fig. 2). This name derives from the citizens of the Netherlandish town Groningen, some of which may have dwelt here. Scrappings have diminished this find considerably, but it still remains a valuable, although somewhat problematic, source to the commercial life of this part of the town and to the trade connections between Ribe and the southern North Sea towns in the crucial period shortly before and around 1200. Almost the entire spectre of North West European pottery is represented (fig. 3–10). A frame for its dating lays between a. 1150 and 1350.

Another excavation in 1990 in the small lane Smalleslippe (fig. 1,2) between Grønnegade and the present waterfront Skibbroen proved, that the first habitation here took place before 1200 on massive infillings of the river bed. A series of clay floors was excavated, the oldest of which was laid out in about 2,5 metres above Danish Ordnance Survey (DNN). They could be dated by pottery and dendrochronology on the basis of the very detailed stratigraphy (fig. 11–12). The pottery is sorted out according to groups (fig. 16) and the probable number of individual vessels (fig. 17), and some of these are separately drawn (fig. 22,1–2, fig. 23,1–2, fig. 24). The pottery from Smalleslippe comprises an astonishing high percentage, a. 45%, of imports, maybe because the tradesmens quarters were situated here on the eastern side of Grønnegade.

The rimsherds from Smalleslippe and Grønnegade fits into the same system of types, which was previously used on other, bigger excavation materials from both sides of the river. This is seen as a sign of continuity and as a further proof of the theory by Mogens Ben-card, who describes Ribe as being a kind of double or twin town in the period a. 1100–1230. Further research may show, however, that this overlap in fact lasted only for a somewhat shorter period, perhaps from a. 1150–1200. Later on, a. 1300, the town had already started to recover the eastern bank again, which was probably never totally abandoned, and which was effectively connected to the western side by the royal dam across

the river from shortly before 1255. The number of excavations with medieval finds from the eastern bank is still rather small. Some 8.000 sherds from Rosenallé (fig. 25,4) are dated c. 1140–80. Contrary to the finds from the Cathedral side of the river almost no imported pottery occurred in this residual find, which was connected with three houses of the said period. This result may confirm the theory of the moving of the trading centre of the town and its relocation on the western side of the river from about 1150 and onwards.

The dating of the first occupation east of Grønnegade before 1200 fits in with other excavation results in this part of the town (fig. 25). They show that the reclaiming of land from the river bed on the eastern side of Grønnegade had already reached a considerable extent in the 12th century. It formed the whole town area from the later friary of the Dominicans in the South up to and including the area of the royal castle Riberhus in the North (fig. 25–26). This gives a total of some 70.000 square metres, being a proof of the dynamics of medieval town planning and of the rapid growth of Ribe in the last part of the 12th century and around 1200. It is suggested, that the main reason for this major topographical change of the town was the need for a modern waterfront at the river bank, which it may have been easier to establish on the western side of the river than on the eastern, where the occupation took place since a. 700. The layout of Ribe's harbour before 1200 to the east of Grønnegade may have required almost the same area as we see today, and the reason why regular street names, for instance that of the present waterfront, Skibbroen, were only mentioned in the very Late Middle Ages, may simply be, that the whole area had its close connection only with Grønnegade, being without any individual street names.

On this background the pottery finds from Ribe are compared to other finds from Århus, Viborg, Schleswig, Lübeck, Bergen, Trondhjem and Oslo (fig. 27). These towns all participated in the North Sea trade, although finds from its southern part are omitted. It seems probable, that the possibility of direct sailing between the production centres or rather the main ports of distribution at the mouths of the North German and Netherlandish rivers were decisive as to the occurrence of North Western European pottery in these finds. It merely occurs in Lübeck, and its percentage in Schleswig is also very restricted, compared to Ribe – not to speak of Århus and Viborg, where such finds are only exotics. The Norwegian towns belonged to a country with no production of pottery in the Middle Ages, and this explains why all pottery there is import – but this

does not, in fact, give us a reliable source for quantifying the real amount of trade or to point out the exact routes of trade. It should be stressed, that Medieval Urban Archaeology, in order to come to properly based quantifying comparisons between town finds of this kind, needs much more material. This may seem somewhat astonishing compared to the opposite arguments, which are often presented, but one of the main points of this paper is in fact to stress, that whenever finds from a certain town are taken into account, one needs to build on a comparison of series of

excavations within the same town in order to work out "locally founded standards". The examples from Ribe show, that even in a town with a long tradition for urban archaeology this is not an easy task, as the standards of the various excavations must in fact be seen on the historical and topographic background, which they are thought to reflect. In this way imports of pottery and "pottery trade" become a major source to the topographical and social history of the towns, more than to the drawing of somewhat dubious routes of exports and imports on the North European map.

Årets tal 1989

Den antikvariske Samling er stiftet 1855 og er statsanerkendt lokalmuseum for Ribe kommune samt for sognene Darum og Hunderup i Bramming kommune og Føvling sogn i Brørup kommune. Samlingens udstillinger befinder sig i Quedens' Gaard, Overdammen 10, Hans Tavsens Hus, Torvet 17 og i Ribes Raadhus, von-Støckens Plads.

Kontoret er i Ribes gamle Toldbod, Overdammen 12, tlf. 75 42 00 55.

Den antikvariske Samling er en selvejende institution. Leder: Stig Jensen, mag.art. Formand for bestyrelsen: Regnskabschef Chr. Almhede.

Personale

Samlingens faste personale pr. 31.12.1989:

Antikvar Stig Jensen, museumsinspektør Per Kristian Madsen, forskningsstipendiat Lene B. Frandsen, registrator Aage Andersen, sekretær Erna Vedel, museumsassistent Anna-Lise Andersen, museumstekniker Børge H. Nielsen, museumsassistent Ole Kjærsgaard, kustoder: Karla Porsgaard, Ruth Jensen, Tinne Skytte, Elly Høiberg og Marianne Jørgensen.

Andre ansatte i 1989:

Kirsten Nielsen, Kathrine Mark og Kirsten Knudsen.

Følgende arkæologer og studerende har deltaget i Samlingens udgravninger: Jens Jeppesen og Pauline Asingh, Hanne Lohmann, Ulla Mejdal, Arne Tubæk Naamansen, Kirsten Ljungberg, Claus Feveile og Hans Mikkelsen. Desuden har en gruppe af amatørarkæologer på 20 personer deltaget i større eller mindre omfang i Samlingens udgravninger.

Økonomi

Offentlige tilskud, kommunale i alt	881.146
- - amtskommunale i alt	314.722
Statstilskud i alt	847.696
Fonde o.l. i alt	410.870
\$26-udgravninger, offentlig bygherre	404.367
Beskæftigelsesbevillinger	215.729
Entréindtægter	93.756
Varesalg	95.683
Huslejeindtægter	163.514
I alt	3.427.483

Særudstillinger i Vognporten

2. - 15.3.	Blystøbning
15. - 17.3.	Sudan-missionen
18. - 28.3.	Blystøbning
11.4. - 7.5.	Villaer i Ribe
26. - 30.6.	Margrethegården
17.7. - 13.8.	Ballum
7. - 9.12.	Amnesty International

Vognporten stilles gratis til rådighed for ikke-forretningsmæssige udstillinger og arrangementer.

Besøgsstatistik

Der har været 29.756 gæster, fordelt på 14.913 betalende og 14.843 ikke-betalende gæster.

Den antikvariske Samlings publikationer

Stig Jensen: Ribes Vikinger. 72 sider rigt illustreret bog om Ribes opståen og udvikling fra ca. 700 til ca. 1100.....	139,00
Stig Jensen og Per Kristian Madsen: Med Hugo Matthiessen gennem Ribe september 1917. Forlaget BYGD, 1983.....	89,00
Steffen M. Søndergård, Per Kristian Madsen, H.H. Engqvist og Ole Degn: Grønnegade 12 i Ribe. Et gavlhuis fra 1500-årene og dets historie. 1986.....	50,00
Ingrid Nielsen: Ribe bys jordebog. Sydvestjysk universitetsforlag 1979.....	30,00
Jesper Oluf Termansen: Heksedansen. Bentzons Boghandel. 1986.....	30,00
(tegneserier) Fanø blev solgt i Ribe. BYGD 1987.....	20,00
Munken og friserpigen som grundlagde Ribe. 1989.....	25,00
Hellig Dieter af Ribe, projektmagerens helgen. 1990.....	25,00
Mark og montre 1965, 66, 67, 68 og 69	UDSOLGT
1970, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82 og 83.....stk	10,00
1984, 85 og 86/87	UDSOLGT
1988, 89 og 90	50,00
By, marsk og geest 1. Årsberetning 1988. Den antikvariske Samling i Ribe 1990. Lene B. Frandsen, Per Kristian Madsen og Hans Mikkelsen: Byudgravninger og bygningsarkæologiske undersøgelser i Ribe 1983-89. Claus Feveile, Stig Jensen og Kirsten Ljungberg: Ansgars Ribe endelig fundet. Rapport over en udgravning ved Rosenallé i Ribe 1989.....	UDSOLGT
By, marsk og geest 2. Årsberetning 1989. Den antikvariske Samling i Ribe 1991. Per Kristian Madsen: Handelskeramik fra middelalderens Grønnegade.	60,00
By, marsk og geest 3. Årsberetning 1990. Den antikvariske Samling i Ribe 1991. Ole Degn: Porsborg hin røde... - Ejendommen Porsborg i Ribe, dens ejere og beboere og baggrund i de sociale forhold 1590-1990. Stig Jensen: Metalfund fra vikingetidsgårdene ved Gl. Hviding og Vilslev. Mogens Juhl: Ribe katedralskoles gamle sportsplads. Else Kolstrup: Mikroskopiske levn fra Ansgars Ribe. 800- og 900-tallets plantevækst belyst ved pollenanalyser.....	60,00
By, marsk og geest 2 og 3, samlet.....	100,00

Alle priser er incl. moms og excl. forsendelse. Bestilles hos:

Den antikvariske Samling i Ribe
Overdammen 10-12
6760 Ribe
Tlf: 75420055.

Knivskaft af elfenben, fundet nær Ribe domkirke og siden 1960-erne brugt som Samlingens bomærke. Skaftet viser en falkonér med jagtfalken på dens stok – sådan som han optrådte i en stormands følge. Stilen er høvisk, præget af 1300-årenes elegante pariserkunst. Højde 7,5 cm. Tegning: Aage Andersen.

By, marsk og geest
Årsberetning 1989
Den antikvariske Samling i Ribe 1991

Redaktion: Claus Feveile og Per Kristian Madsen

Tryk: form tryk, Ribe

Oplag: 600 stk.

© Den antikvariske Samling

By, marsk og geest 2

Årsberetning 1989

Den antikvariske Samling i Ribe 1991

ISBN 87-982336-0-2

ISSN 0905-5649